

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

KEMÉNY JÁNOS

KISS JÓZSEF LEVELEI, 1847—1849

Kiss József, a magyar szabadságharc honvéd hadnagya — aki katonai pályájának végén az olasz királyi hadsereg alezredese volt — 1825. szeptember 21-én született Földesen (Szabolcs vm.), kismemesi családban.¹ Az iskoláit Földesen kezdte, majd a debreceni református gimnáziumba került. 1842-től a debreceni református főiskola hallgatója volt. 1847-ben fejezte be a tanulmányait, kitűnő eredménnyel.² 1847 októberében Nagyváradra ment, a Bihar vármegyei jegyzői hivatalnál kapott állást.³ A munkája révén tanúja lett a vármegyében dúló politikai harcoknak. Kezdetől az ellenzékkel rokonszenvezett, ezt híven tanúsítják az apjához írott levelei.

1848 novemberében önkéntesként beállt a honvédseregbe. Nemcsak a lelkesedés vitte a honvédek közé, sorsát és lehetőségeit is végiggondolva lépett katonai pályára. „Illy forrongós időben polgári pályán előhaladást reményleni bajos dolog. Eljártam eszemmel minden féle állomásokat, sehol megnyugodni nem tudtam. S utóbb a katonai pálya nyílt föl szemeim előtt, jó és rossz oldalával. (...) Elgondoltam: hogy két körülményt lehet felvenni a haza mostani életében, vagy azt, hogy kiviva függetlenségünket, megalapíthatjuk nemzeti létünket, s (...) ekkor (...) könnyen lehető hogy minden féle alkalmazásoknál tekintetbe vehetethet a hazáért tett szolgálat; — vagy azt a körülményt lehet felvenni, hogy bukni fog a nemzet, — akkor jobb nem élni akár melly pályán. (...) Négy év nem a világ, kivált háborus időben, s ha valaha most lehet e pályán kilátás nem a fegyveres béke idején.” — írta apjának az 1848. október 15-i levelében. Valószínűleg nem sejtette, hogy az elhatározása döntően meghatározza majd az életét. Mert bár a magyar szabadságharc szolgálatában alig egy fél évet tölthetett, életének következő húsz évét hivatásos katonaként élte le.

1848-ban a 44. honvédzászlóalj 5. századában, tizedesként kezdte a szolgálatot.⁴ 1848 decemberétől a Bihar megyei számfeletti újoncokból megal-

1 Apja Kiss Mihály (1798—1870) — aki nemesi mivoltát hangsúlyozva használta a galambosi előnevet —, anyja Sápó Agnes (1803—1871). Kiss Mihály ifjú korában kisebb hivatalokat töltött be, előbb Miskolcon, majd Földesen és a környező községekben, volt tanító és községi jegyző, végül 1840 körül a debreceni városi tanácshoz került, mint pénztárnok. Haláláig itt dolgozott, mindvégig a gazdasági ügyeknél maradva. Fokozatosan emelkedett a ranglétrán, a halála előtti évtizedben városi szenátorrá is megválasztották. Három gyermekük közül József volt a legidősebb. Sándor fiuk 1827-től 1885-ig, Mária leányuk — aki Katona Zsigmond gyógyszerészhez ment feleségül — 1831-től 1908-ig élt.

2 A Kiss Józseffel kapcsolatos okmányokat l. Bács-Kiskun Megyei Levéltár (BKML), Katona család iratai, Kiss József által írt és vele kapcsolatos egyéb tárgyú iratok, 1846—1898.

3 Kiss József alezredes életrajza — A nép barátja (Röpiv Báthory Sándortól) Debrecen, 1861. 3. o.; A róla nyomtatásban megjelent életrajzokat l. még: Halálozás — *Kecskeméti Lapok*, 1898. június 12. 5. o., Galambosi Kiss József — *Kecskemét*, 1898. június 12. 1. o. és Váry István: *Emlékezzünk régiekről*. — *Kecskeméti Lapok*, 1938. június 5. 3. o.

4 BKML Katona-család ir. Kiss József levele édesapjának, 1848. november 4. — Ebben a levélben 44. honvédzászlóaljat írt, a november 29-i levélben pedig a névtelen honvédzászlóaljhoz kéri címezni a leveleit. Ennek az lehet az oka, hogy 1848 novemberében és decemberében az országban még javában folyt a honvédzászlóaljak szervezése, és ugyanazon a számon az ország különböző pontjain alakultak zászlóaljak. Az átfedéseket utólag megszüntették, így Kiss József zászlóalja 1848 decemberében véglegesen az 55-ös sorszámot kapta, a 44-es a szombathelyi honvédzászlóalj lett. L.: Kossuth Lajos 1848—49-ben. IV. k., Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Bp., 1953. 942. o.

kíttott 55. honvédszászlóalj tagja, Ihász Dániel őrnagy parancsnoksága alatt.⁵ A zászlóaljat 1849 januárjában Erdélybe vezényelték és Bem parancsnoksága alá helyezték. Az 1849. február 9-i piski-csata volt az első ütközet, amelyben részt vett. A tűzkeresztség igen jól sikerült a számára. A szakaszával fél óráig sikerült feltartania egy zászlóalj Sivkovich-gyalogságot. E helytállásáért és azért, hogy a hídfőhöz két alkalommal is ő vitt segítséget, amivel jelentős mértékben hozzájárult a győzelemhez, Bem tábornok még a csataterén tizedesből hadnaggyá léptette elő.⁶ Részt vett Szeben visszafoglalásában is, 1849 márciusában.⁷

A szebeni győzelem után a zászlóalját a Verestoronyi-szoros védelmére rendelte ki Bem.⁸ Innen tudósította Kiss József a *Honvéd* című lapot a határszéli havasokban meghúzódott oroszok március 28-án történt kiveréséről.⁹ A váltakozó szerencsével folyó csatározások után végül a Lüders parancsnoksága alatt álló orosz-osztrák túlerő 1849. július 20-án a Havasalföldre, a török fennhatóság alatt álló román fejedelemségbe szorította a Verestoronyi-szoros védőit,¹⁰ akikkel Kodri bej Kineninél letétette a fegyvert.¹¹

Kiss József számára így ért véget a magyar szabadságharc, amely után több mint 18 évet töltött emigrációban. 1850-ben belépett a török hadseregbe, ahonnan 1859-ben őrnagyként távozott. 1860 nyaratól a szárd, majd pedig az olasz királyi hadseregben szolgált Türr István törzstisztjeként. 1868 nyarán — alvezredesként — kérte a nyugdíjazását, és még ez év őszén hazatért Magyarországra. Itthon a Ferenc-csatorna Rt. igazgatója lett — a részvénytársaság elnöke Türr István volt —, egészen az 1898. június 4-én Budapesten bekövetkezett haláláig.¹²

*

Az alábbi levelek a Bács-Kiskun Megyei Levéltár őrizetében vannak, a Katona család fondjában, ahová Kiss József húgának, Katona Zsigmondné Kiss Máriának a közreműködésével kerültek.

A leveleket a keletkezésük időrendjében, betűhíven¹³ közlöm, a közérdeklődésre számot nem tartó részek — általában a családtagok és ismerősök felőli érdeklődő sorok és tudósítások, valamint a Kiss József által kért dolgok megküldésével kapcsolatos részletek — kihagyásával. A kihagyásokat a szokásos módon — (...) — jelölöm.

5 L. az előbbi jegyzetet. Forrásaim szerint tehát az 55. honvédszászlóaljat Nagyváradon, Ihász Dániel őrnagy parancsnoksága alatt állították fel. Más forrás szerint a zászlóalj felállítására Pesten történt, Ihász Dániel és Baróthy László őrnagy parancsnokságával. L.: Kossuth Lajos 1848–49-ben. V.k., Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. Bp., 1955. 916. o.

6 BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 1849. február 1.

7 Uo. 1849. március 18-i levél.

8 Kovács Endre: Bem a magyar szabadságharcban. Bp., 1979. 172. o.

9 *Honvéd*, Kolozsvár, 1849. április 3., 82. sz. 323–324. o.

10 *Hegyesi Márton*: Biharvármegye 1848–49-ben. Nagyvárad, 1885. 240. o.; *Kovács Endre*: i.m. 286–288. o. Július 21-ét adja meg a kiszorítás dátumául: *Pap János-Szalczér Sándor*: A magyar emigránsok Törökországban 1849–1861. Pécs, 1893. 7. o. és *Veress Sándor*: A magyar emigratio a Keleten. Bp., 1879. I. k., 25. o.

11 *Pap-Szalczér*: i.m. 7–9. o.

12 Kiss József életének a fegyverletételt követő eseményeiről 1. a 3. sz. jegyzetet, valamint: *Ács Tivadar*: Magyarok és a Risorgimento. A magyar légionisták életrajzgyűjteménye. Bp., 1961. 68. o. és uő.: A genovai lázadás. A Magyar Nemzeti Igazgatóság regénye, 1859–1861. Bp., 1958. 152–153. és 654. o.

13 A szigorúan betűhív közléstől csupán annyiban térek el, hogy 1. nem teszem ki az *a* és *s* betűk melletti — egyébként következtelenül alkalmazott — aposztrófokat; 2. a hosszú és tagolatlan mondatokat néhol — a könnyebb megértés kedvéért — vesszőkkel tagoltam, illetve mondatokra bontottam, anélkül, azonban, hogy ez bármiféle tartalmi változtatást okozna a szövegben; 3. a hosszú magánhangzókról a sietség miatt lemaradt — és másutt kitett — ékezeteket pótotam. A szöveg egyéb következtelenségein nem változtattam.

Kedves Édes Atyám, ! s Édes Anyám!

(...) Itt most oly politikai forrongás van hogy eszökbe sem jut más csak az, valjon Beöthy¹⁶ és Thurzó¹⁷ — kit az ellenzék akar, — vagy Papszász¹⁸ és Reviczky¹⁹ lessz e követ? Ámbár minden jobb gondolkodásu, még a Conservatívek elfogulatlanabbjai is a két előbbi akarják, még is minthogy hír szerént Reviczky 16,000 pengőt ajánlott kétes a dolog. De azért mi nem esünk kétségbe, mert az ellenzéknek is van pénze, most jött haza Pestről Lukács Gyuri²⁰ a Magyar országai oppositio²¹ főnökétől, Batthyányi Kázmértől²² 10,000 pengőt, s olly ígéretet hozva hogy ha többre lessz szükség csak irjanak. Mindenütt az egész országba minden jobb honfinak leghőbb ohajtása hogy minden megyéből ellenzéki követ menjen, miután a kormány minden indigenat²³ katona tisztet meg hitt, és ha most az ellenzék buik akkor az Isten tudja mit érünk. Hogy milly forrongás lessz most az ország gyűlésen, abból is

14 BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 2. sz. levél. Kiss József elküldte apjának az ellenzéki követválasztási dal szövegét. — „E követ választási dalt azért írom és küldöm, hogy meg ítéltessek minő forrongás van itt most. Szeptemberi közgyűlésünk után így írt Tisza a kormányhoz, „ismét fellépet Beöthy és hívei olly elszántan törnek előre hogy ha onnan felül segély nem jó nincs erőnk feltartóztatni” — írta a levélben, amelynek hiányzik az eleje, ahol a levél dátuma volt. A tartalomból ítélve 1847 szeptembere után, de ahhoz közel íródott. A levéltörödek itt, az október 7-én kelt levél mellett található. A dalszöveg a következő:

Követválasztási Dal

Ad notám Télen nyáron pusztá sat.

A pokol feltárta torkát ellenünk
Sirja szélén tántorog ós nemzetünk
Föl barátim itt a végső viadal
A kappan tollas hondulók
Szivtelen fajzatival.

A szabadság zászlója leng felettünk
Intésénél lángoljon sziv érzetünk
Es rivaljuk a zsarnokok fülébe
Hogy él erény él hon szerelm
a nemesek szívébe.

Rivalgásunk nemzet költő szózata
Harsogjon szét e megye határiba
S kiáltss még a vész is a Tiszának
Hogy erődusan élnek még
Védői a hazának.

Szabadbirtok népszabadság küzd-jelünk
Harcra készülj ármany szóvó ellennük
Huhogja el sötét kebled bus dalát
Mely hűtlenül pusztá cizmért
Kész eladni a hazát.

S legyen a dal halálad bus nótája
Lefolt már a hon gyilkosok órája
A szabadság zászlója leng felettünk,
A vén győző Beöthy Ödön
S Thurzó János követünk.

Zászlónk alá romlatlan honfi társam
A hű honfit csoportosan hadd lássam,
Hiszen itt van nemzet védő istenünk,
A vén győző Beöthy Ödön
S Thurzó János követünk.

Hadd lakja el Papszász halotti torát
Reviczkyvel hadd készítsen lakomát
Szív és ész kell a megye követének
Szegény Papszász, Reviczkyről
Ki tenne fel illyeket.

Intő zászlónk vér pezsdítő jelszava
Tetre hív fel, tetre szólít a haza
Nemzetünk ditsóságára pártfelek
A vén bajnok Beöthy, s Thurzó
Mint követek éljenek.

15 Nagyvárad, vagy Várad (Bihar m., Oradea Mare, Varadin, — R) egyik városrésze.

16 Beöthy Ödön (1706—1854), a reformkori ellenzék egyik vezéralakja. 1826-ban táblabíró Bihar vármegyében, 1830-ban a vármegye országgyűlési követe. 1832-ben a Báródság főkapitánya. Az 1832—36-os országgyűlésen Bihar megye követeként az ellenzék vezetői közt foglal helyet. 1837—1845 között a vármegye első alispánja. 1839-ben és 1843-ban ismét országgyűlési követ. 1848-ban a vármegye főispánja, augusztusban kormánybiztos. Feladata a nemzetiségek kibékítésére irányuló alkudozások vezetése. Decemberben Erdélybe nevezik ki teljhatalmú kormánybiztosnak. Feladata a hivatalok rendezése. Számfeletti huszárezredes. 1849 áprilisában kiszemelt bukaresti konzul. Később a berettyóújfalvi kerület országgyűlési képviselője, júniusban pedig a hétszemélyes tábla első alelnöke. Emigrál, Hamburgban hal meg.

17 Thurzó János (1796—1864). Az 1848. május 23-i tisztújítás alkalmával Bihar vármegye alispánjává, a június 26-i gyűlésen a megye első alispánjává választják. Ezt a tisztséget tölti be 1849-ben is.

18 Papszász Lajos, 1845—1848 között Bihar vármegye első alispánja. 1847—48-ban a vármegye országgyűlési követe.

19 Reviczky Menyhért 1847-től 1848 márciusáig Bihar vármegye országgyűlési követe. 1853-tól Észak-Bihar vármegye főnöke, 1860 áprilisáig.

20 Lukács György (1820—1892). 1838-ban ügyvédi vizsgát tett. 1841-től a Bihar vármegyei közélet tevékeny résztvevője, Csengery Imrével együtt a vármegyei ifjúság vezetője. Az 1845. december 18-i, vérengzéssé fajult vármegyei közgyűlés egyik sebesültje. A Pesti Hírlap levelezője. Az 1848. március 27-i váradai népgyűlés határozatainak szövegezője. 1848-ban a Belügyminisztérium vármegyei osztályának vezetője. A Honvédelmi Bizottmány ülésin a belügyminisztert képviselte, követte a kormányt Debrecenbe. 1861-ben Nagyvárad polgármestere, 1865-ben a város országgyűlési képviselője. 1867-ben ismét polgármester, 1867—1875 között a Bihar megyei balközép párt vezére. 1875-ben miniszteri tanácsos a Belügyminisztériumban, majd ugyanitt államtitkár.

21 Ellenzék, ellenpárt (lat.)

22 Batthyány Kázmér gróf (1807—1854). Baranya vármegye főispánja, főkormánybiztos. 1849. április 16-tól a Szemere-kormány külügyminisztere. Kutahiában Kossuthal együtt volt internálva. 1851-ben Párizsba megy, ott is hal meg.

23 Honosított, nemesített (lat.)

meg lehet itélni hogy Apponyi²⁴ 100,000 ft-ot akar Zalába küldeni Deák²⁵ megbuktatására, miből semmi sem lesz. Én ezeket Beöthy Ödön szájából hallottam, ő pedig Batthyányi leveléből tudja, mert a Kis ur a Casinoba ebédel ha Váradon van, mert ez az ellenzék szállása, mint a Conservatíveké a Zöldfa. Ez az állása a dolgoknak, s nem tudni szánja e vagy kárhoztassa az ember az oly honfit, ki sem képességet nem érez magában arra a nagyszerű hivatásra követnek lenni (Reviczky) pénzét hona romlására fordítani van lelke, mert a mostani ország gyűléstől élet és halál függ. (...)

hű fajok
Kiss J.

2. levél²⁶

Váradolaszi, 1847. december 14.

Kedves Édes Atyám Uram!

(...) Gyűlésünk elég zavarosan és lármásan elkezdődött, csak Isten óvhat egy mult dec. 18-ától²⁷ Két nap alatt még egyebet nem tettünk, mint Dráveczky Lajos²⁸ istentelenségeinek felfedezgetését halgattuk. — Hire van hogy a Conservatívek Papszást, mint a ki liberalis utasításához hiven ragaszkodik vissza hívni akarják, anyit adatokból tudunk, hogy fent a két követ meghasonlott, s egymást gyakran le szavazzák. Nem álhatom itt meg hogy néhány sorba meg ne jegyezzem, hogy megnyit képes Tisza²⁹ ki állani, valoban az ember szinte hinni kéntelen Dersy Antal bátsinak azon állítását, mit nekem mondott, hogy Tisza anyit szenved Biharba, mint a Krisztus egykor szenvedett. Az eset ez: Dráveczkyt el választják táblabírónak. Ekkor fel áll Gozman János tiszti ügyvéd [Bihar megye csekei kerületének képviselője]. Conservatív ember vagyok ugymond, és bár a Conservatívek választottak az általok behozott paraszt nemesekkel táblabírákat, kéntelen vagyok ellent mondani Dráveczky elválasztásának, mert én oly egyént, ki itt e terembe karperecz sikkasztás, Wese-lényi pénze ellopása, templom rablásal vádoltatott, s ki földhöz ragadt szegény lévén könnyen meg vesztegethető bírónak ismerni nem akarom. — Dráveczky rágalomnak kiáltja mind ezt, s gazembernek azt, ki róla illyeket mond, s be nem bizonyítja. Ekkor Ambrus³⁰, az ellenzék egyik kitünő bajnoka fel áll, ő mond Dráveczkyvel egyett ért, ki más becsületébe gázol a nélkül, hogy azt bebizonyitná gáz ember. De azért Gozman nem gazember, hiszen ő és mi mindjában Tisza Lajos úrtól hallottuk ezeket Dráveczkynek mondatni 10 évvel ez előtt e teremben, midőn Dráveczky ellenzéki volt, Gozman tehát a fő isp. helyettest utánnoztá csak, és ha valaki e teremben más becsülete sértése, s annak be nem bizonyíthatása miatt a gaz ember nevet érdemli az nem Gozman, nem ám kiált Bernát³¹ hanem Tisza ez. Szörnyű zugás lett, ellenlák Tiszát menteni, de maga is elismerte hogy mondta. Egyéb-íránt Dráveczky ellen vizsgálatot rendeltek. Így fojnak itt a dolgok, pofa kell ehez. (...)

hű fia
Kiss József

24 Apponyi György gróf (1808—1899). Az 1839—40. évi országgyűlésen a konzervatív párt egyik vezére a főrendiházban. 1844-től alkancellár a bécsi udvari kancellárián. 1846. április 5-étől fő-kancellár. A vármegyei adminisztrátori rendszer kiépítője, a polgári reformtörekvések ellensége. 1848. március 13-án lemond az udvari kancellári állásról. 1849. február 12-től a bécsi ellenforradalmi csoport elnöke. 1861-ben királyi biztos, majd 1863-ig országbíró. Részt vesz a kiegyezés elő-készítésében.

25 Deák Ferenc (1803—1876). Jogtudós, közíró, a zalaszentgróti kerület országgyűlési képviselője. A Batthyány-kormány igazságügyminisztere. A Magyar Tudományos Akadémia igazgató tagja. 1861 után ismét országgyűlési képviselő, a kiegyezés szószólója.

26 BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 9. sz. levél.

27 1845. december 18-án a vármegyei közgyűlésen fegyveres hajdúk támadtak a Beöthy vezette ellenzékre. Halálosat nem történt, de többen megsebesültek.

28 Bihar vármegyei táblabíró.

29 Tisza Lajos (1798—1856). 1825-ben Bihar vármegye aljegyzője, 1829-ben főjegyzője. 1823—33-ban első alispán. Az 1832—36-os országgyűlésen a vármegye országgyűlési követe. 1837—1841 között ismét első alispán, 1841-től 1848-ig főispáni helytartó.

30 Ambrus László (sz. 1790). Az 1848. május 23-i Bihar vármegyei tisztújításon fizetési bírónak választják. 1849-ben a nagyváradi vegyes rögtönítelő vésztörvényszék elnöke. 1849—1852 között Olmützben, 1852-től Josephstadtban raboskodik.

31 Bernát József, 1839-ben Bihar vármegye országgyűlési követe, 1841—1845 között másodalispán. 1848. október 30-án népfelkelési kormánybiztosnak nevezik ki. 1848—49-ben a székelyhídi kerület országgyűlési képviselője.

Kedves Édes Atyám Uram!

(...) A múlt héten kedden szerdán uriszékre voltam az öreg Csengerivel³³ Diósze-
gén³⁴. — Azért a múlt gyűlés rövid rajzát kissé későn ugyan, de még is közlöm.

Ez a Bihar vármegye küzdtere a leg egyenletlenebb harcok egyikének. Itt szel-
lemi erőknél anyagiakat állítanak ellenébe, s el keseredett harcz vívatik az istente-
lenség és a honnak ohajtva várt felvirágoztatása fölött. Ne hiddje Édes Atyám uram
hogy részrehajlás beszél belőlem, ki itt forogva részre hajló tud lenni az gazember,
mert tisztán lehet látni mindent, s ki részre hajló, meg van pártérdektől vakítva.

Gyűlésünk a mint elkezdődött, mindjárt lehetet látni hogy a Tisza-párt gonoszsa-
gon töri fejét, mert 300 paraszt cortest hoztak, mely a gyűlés 5 napjain ben volt,
mely cortes 600 pengő forintjába került a Govorikoknak, ennek felét az ujonnan
választott törvény széki táblabírákra kivetették. E kortes csapat bevetetésének pedig
következő czéljai voltak. 1) Táblabírák oly egyének választása kik azt sem tud-
ják micsoda fán terem a magyar törvény mint p. Govrik az öreg [Govrik Márton;
1845-től Bihar megyei alszolgabíró]. — 2) Megbuktatni a Hevesi sérelmet. Ugyan is
midőn Govrik szolgabíró a parádi földbe meg verték, az egész Govrik-had Bécs-
be futott, hogy Heves megye nem tart a dologba nyomozást, és Ő felsége szokás
szerint biztost nevezett ki, a Hevesiek folyamodtak, hogy ez törvénybe ütköző tény,
s nem bődologulván sérelmül kívánták felterjesztetni, s Bihart is felhívták hogy pár-
tolja, s adja utasításul követeknek, de ledorongoltatott. Ez első nap történt. Másnap
meg lévén már a táblabírák választva Gozman nevű tisztü ügyész Dráveczky ellen
kifogást tett hogy ő mint a kit Tisza ez előtt egy néhány évvel a már megírtam
bűnökkel vádolt³⁵ törvény széki táblabíró nem lehet, ebbe vizsgálatot is rendeltek.
— Ekkor fel került az ügye Lukács Antalnak, ez egy becsületes és gazdag ember
volt, s néhány évvel ez előtt a kir. fiscus³⁶ mint hamis bank-jegy készítő perbe
fogta, minden javait, mely többre ment 50 ezernél el foglalta, s most koldusbotra
van jutva, később a septemviratus³⁷ ártatlannak ítélte, mind a mellett javai máig
sem adtak vissza, ez aztán a köz bátorság, mit a Status³⁸ egyes polgárának vagy-
na és személyére nézve nyújt, — pedig a vagyon és életbiztosítás eszméje rejlik a
Status nevezet alatt, leg alább az észjog azt tartaná, meg a magyar alkotmány is.
Ez sérelmnek terjesztetett fel. Ezután tárgyalatott, a H. Tanács³⁹ intézvénye, mely
már ötödik ízben ír le hogy a „Pesther Zeitung” ot ismerje el Bihar megye hivata-
los lapnak a csőd-hirdetményekre nézve, s a hirdetési díjakat szedje be számára, e
tárgy vitatása közben anyira elhagyták Tiszát ügyfelei, hogy csak Ravazdy⁴⁰ és Bo-
dó⁴¹ voltak mellette, a többi mint a hazai nyelven mint diplomaticai polczu nyelven
sérlemnek tekinté az intimatumot⁴², ez is sérelemnek ismertetett el. — Továbbá 1 pen-
gő frtra emelték fel az irnokok díját. Végre szolgabírákat nevezett ki Tisza, Kenye-
rest a Szalontai bírót és Kuthy Károlyt, amazt hogy Szalontát magának biztosítsa a
jövő tiszt-ujításra.

Hogy Bihar megyéhez mérve az egész hon állására vonatkozólag a jelen ország
gyűlésre nézve hírlapokból tudomásához Édes Atyám Uramnak némi adattal szol-
gáljak ide zárom Szabo János barátomnak ország-gyűlési tudósításait,⁴³ csak hogy
kérem É. Atyám Uramat legyen szives vissza küldeni, mert meg akarom tartani. (...)

Kedves Édes Atyám Uramnak

szerető fia
József

32 BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 12. sz. levél.

33 Csengery Imre: nagyvárad ügyvéd, Kiss József hivatali főnöke.

34 Bihardioszeg (Bihar m., Diosig, — R)

35 L.a. 2. számon közölt, 1847. december 14-én kelt levélben.

36 Királyi kincstár (lat.)

37 Hétszemélyes tábla (lat.)

38 Állam (lat.)

39 Helytartótanács

40 Ravazdy István. Táblabíró, 1832—1834 között Bihar vármegye országgyűlési követe, 1849—
1860 között Dél-Bihar vármegye főnöke.

41 Bodó János. 1849—1850-ben Bihar vármegye harmadalispánja.

42 Intézkedést, rendelkezést (lat.)

43 A tudósítás nincs a levél mellett.

Kedves Édes Atyám Uram!

(...) A gyűlés foly a mult egész héten meg ezen a héten hétfőn kedden, arról foly a vita hibás e Reviczky, az ellenzék részről 205 szóнок szóllott a miből látható, milly óriásilag felül mulja intelligencia tekintetében a pecsovics pártot,⁴⁵ a Conservatívek behozták szokás szerint a corteseket huszon öt garassával és kurta voxra⁴⁶ akarták keríteni a dolgot mi még eddig nem sikerült, volt szerencsém hallani debreczeni senator, s a mult gyűlésen alkotott táblabíró Nánásyt a leg pecsovicsabb szellembe nyilatkozni, s ezt oly pisszegés és kiabálás követte, hogy lehet protestáns ember a haladás ellensége, hogy egy királyi városi ember pecsovics az érdemes ur pedig el sem pirúlt hanem midőn kiálták, hogy a kurta vox nem megy, akkor kezdet véleménye motiválásául motyogni valamit. (...)

Kedves Édes Atyám Uramnak

hű fia
József

Kedves Édes Atyám Uram!

„Nagy időket élünk, szépet és dicsőt, egy pillanatban századok születnek meg” így kezdte a tegnapi tartott nagyszerű fákjás zenekor beszédét Beöthy tiszteletére Szacs vay Imre⁴⁸, és méltán oly időket értünk, midőn a lángoló hazafiság ki vívta diadalát: a pesti pontokat illetőleg ide zárom nyomdánkban kiszült magyarázatát.⁴⁹ A fákjás zene oly nagyszerűen ment végbe, minőt alig képzelhet ember 200 fáklya, melyek közül magam is tartottam egyet. Éljen a király és haza ez hangzott Váradon egész éjen át. Azonba ha a lángoló tűz, a lelkesedés meg kapott Beöthy és Szacs vay lelket rázó szavaira, ma nem bíránk az öröm miatt magunkkal, szárnyat kívánnék e levélnek, hogy szállna mint a gondolat. — Március 22^{kén} meg érkezett hivatalos levele Gr. Batthyány Lajosnak, mint ő felségétől kinevezett első miniszternek, mellyben tudatja nincs többé administrator, minister társai Kosuth Szemere Deák s többiek. — Ezt tudva, ezt érezve, s át gondolva hogy a mi századok óta anyi hő kebelnek forró imája vőlt, hogy az ügynek, mellyért anyi lángoló hazafi mártírjává lőn nekünk a gondviselés meg engedte, halandó embernek csak imádkozni lehet.

Egyébiránt Biharba általános a kibékülés, a napokban tartott conferentiában mellynek végzését ./ alatt fent csatoltam⁵⁰ meg történt mit nem hívnék lehetőnek. Érdekes vala látni folyni az öröm könyeket, hallani Toperczer⁵¹ ki mondá én decemberi napok egyik halálra szánt áldozatja méltó vőlnék arra mit szenvedtem, ha meg nem botosátanék, kitsintől nagyig mindenki az egyenlőség jelét nemzeti szalagot hord, melly oly kapcs lőn, hogy kereskedést haszonnal lehetne vele üzni. Polgár őrség állíttatott. Beöthy a vezér, az éjjel főnököm helyet őrt áltam, nem akarta át engedni, de nagyon kértem, hisz ugy sem tudok aludni szívem ég fejem lángol, az öröm el bódít, — aztán meg oly emberekkel álmi őrt mint Toperczer Nagy József⁵² Lukács,⁵³ kinek minden szavaik a hazafi kebelnek szent evangéliumai.

44 BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 15. sz. levél.

45 A konzervatívok, a kormánypárt, a fekete-sárgák gúnyneve.

46 A vitás kérdést rövid úton, szavazással eldönteni (lat.)

47 BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 17. sz. levél.

48 Szacs vay Imre (1818–1849). 1848. május 10-én a nagyváradai kincstári uradalom ügyészévé nevezik ki, június 24-én a nagyváradai kerület országgyűlési képviselőjévé választják. 1848–1849-ben képviselő. A képviselőház jegyzője Debrecenben. Az 1849. április 14-i függetlenségi nyilatkozat szerkesztője és aláírója, a hétszemélyes főtörvényszék közbírája. 1849. október 24-én a pesti Újépület udvarán felakasztották.

49 A 12 pont magyarázata nincs a levél mellett.

50 A hivatkozott végzés nincs a levél mellett.

51 Toperczer Ödön. 1837–1845 között Bihar vármegye főjegyzője. 1848–1849-ben a nagyszalontai kerület országgyűlési képviselője, Arany Jánossal szemben választják meg. 1849. május 29-én az országos törvényszék másodalelnökevé nevezik ki, a királyi tábla úrbéri osztályának előadója.

52 Nagy József (1800–1878). 1842-ben táblabíró Bihar vármegyében. Beöthy híve. 1848–1849-ben ugrai kerület országgyűlési képviselője. 1849. május 29-től az országos törvényszék bírása.

53 Lukács György, I. a 20. sz. jegyzet.

Nem így van Bécsbe a dolog Metternik elszökött, háza elibe a jó bécsiek akasztófát állítottak, Albert herceget halálra keresik, egy batalion katonaságot, mely a népre löni mert a nép le ölt, minden fegyver nélkül körmeivel tépte szét. Egy császári herceget lováról lehúzták, a király chárát adott neki, s Posonyba menekült. —

(...) Egészségem gyenge, de én nem bánom ha már meg halok is mint Jakob mert látták szemeim vágyaim leg forrobbitának teljesülését mit sok agg se ért, én meg értem. Szabadság, egyenlőség testvériség béke rend mindjünkkel.

Kedves Édes Atyámnak

jó fia
József

6. levél⁵⁴

Váradolaszi, 1848. június 13.

Kedves Édes Atyám Uram!

Mióta tudom, hogy az önkéntesek a ministerek védelmére s támogatására felállítvák, katonaságróli nézeteim meg változtak, én csak olly feltétel mellett kívántam katonává lenni, többekkel együtt hogy vigyenek egyenesen ellenség elibe. Most tehát ez nem törvényt meg várom a bizonyosan eljövendő alkalmat, a mi hogy nem messze van mutatják az előjelek Bács és Torontál vidékén. —

(...) Itt a ministeri levél értelmében minden kaszákat lefoglaltak, ellátandók a fegyverrel még nem bíró nemzetőröket, illy eszközt fegyverre alkotva nyélre csinalva tegnapi bizottmányi ülésen bemutatott a fő ispán egyet. Atyai jó indulatába ajánlva vagyok

Kedves Édes Atyám Uramnak

hű fia
József

7. levél⁵⁵

Váradolaszi, 1848. augusztus 24.

Kedves Atyám Uram!

(...) A nemzet-örtség fellelkesülését hazafiúi örömmel olvasám, meg vallom magamnak is kedvem volna közibök állani, s nem kerülhetvén ki ugyan is elébb utóbb a katonáskodást. Sándornak⁵⁶ megírtam, ő annyival inkább felhiva érezheti magát, mert ő a novemberbe kiállítandó 40,000 be okvetlen bele esik, jó ha szokik hozzá. Váradai életem, csak a régi az hogy semmi accidentia⁵⁷, fizetésem mind fel megy koztra ruhára, és így annyi hogy nem eszem ingyen othon a kenyeret. (...) A torborzás itt is meg kezdetett. — Azonba midőn e sorokat írom 12 órakor rögtönös gyűlés van Kis Erneszt⁵⁸ ezredestől van itt egy sürgöny a már meg érkezett bihari nemzet örökhöz többet sürget. Minden jók kívánása mellett Atyám indulatába ajánlott vagyok

Kedves Atyámnak

fia
Józsi

54 BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 20. sz. levél.

55 Uo. 23. sz. levél.

56 Kiss Sándor, Kiss József öccse.

57 Mellékjövedelem (lat.)

58 Kiss Ernő (1799—1849), honvéd altábornagy. 1848 májusától részt vesz a délvidéki harcokban, majd a pákozdi csatában. Október 12-től honvéd tábornok, a bánsági hadtest parancsnoka. 1849. január 9-én felmentik beosztásából. Február 3-tól altábornagy, Magyarország főhadparancsnoka. A világsi kapitulációig több ízben ideiglenes hadügyminiszter. Aradon golyó általi halálra ítélik és kivégzik.

Kedves Szüleim!

(...) Két hét alatt háromszor Belényesbe⁶⁰, egyszer a petrósi vasgyárba⁶¹ egyszer Szalontán⁶² voltam a főjegyzővel a nemzet-őrség ügyében. Melly utazásokban meg lehetősen megismertem Biharnak Erdély felé eső hegyes vidékét. Szándékom volt a váradi nemzet-őrséggel el menni Vinga⁶³ fele, de biz az a választmány bölcsesége folytán szépen honn maradt. S most várok, mint a menyasszony, ha valahogy a jó szél a jövő novemberi hongyúlásra valami jó helyet hajtana számomra, mi ha nem sikerül tavaszig Váradon leszek ha a körülményeimmel ki tudok jönni, mert most már az accidenciák ideje lejárván minden forintját fizetésemnek felemészttem. Váradot minden katona elhagyta a várba vagyok ma is strásán a puskaporos torony-nál. —

Legujabb hír szerint Ferdinánd⁶⁴ le mondott, — s a szerbeket nagy vérontással kiverték a római sánzkoból, melly ütközet alkalmával a Debreczenben és Váradon fekvő Don Miquelek⁶⁵ közül 300 vitéz, s az önkéntesek közül 200, s a szerbek közül 5,000 találta meg kikerülhetlen végzetét. Főnyad Józsi egykori iskola társam, kit Édes Anyám ismerhet, mert Jámborék fiokkal lakott, egy kartácscsal meglöve-tett, talán meg gyógyul. Itten van most Pestről egy Kis Pál⁶⁶ nevű kapitány a Don Miquelek közül, ki midőn le jött egy szerbbel a gőzhajón beszédbe eredt, s szerbnek mondván magát, a szerb ki beszélte, hogy ő a Vinga táborból a budai ráczók által fizetendő 200 ezer pfrtért van küldve, s ki is a kapitány feladására elfogatott.

Hasonlóan igaz az a hír is hogy a Dunán egy gőzöst fogtak el sok arany ezüst pénz-zel és fegyverrel, mit a lázzadóknak Bécsből küldöttek. A fentebbi Kis Pál által felfedezett szerb kém vallomásaiból ki sült az is hogy szerb fel keltek közt 3000 bécsi katonája van Jellasicsnak.

Mi engemet illet semmi különös bajon nincs, nem is érek rá a sok dologtól betegeskedni. Minden jók kívánása mellett vagyok

Kedves Szüleimnek

hü fiuk
Kiss József

Kedves Édes Atyám Uram!

(...) Itt a katona állítás foly meg vizsgáltak engem is és alkalmasnak találtattam. Sándor nagyon ellenszenvvel viseltetik a katonaság iránt, én nem, főleg azért mert az általános felkelést elmulhatlanul bekövetkezendőnek hiszem. Kettőnk közül egyik-kőnk megyen, Sándor fiatalabb lévén törvény szerint ő megy s én hon maradok. Egyébiránt Sándor félénkségből olyas valamit talál elkövetni mi roszt okozhat

59 BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 22. sz. levél. A levélen a cím-zés felett a következő rájegyzés olvasható: Vetter július 7-én vonult az egész váradi helyőrség-gel a délvideki szerbek ellen. A levélen a nap megjelölése hiányzik a dátumból.

60 Belényes (Bihar m., Beius, — R) a Fekete-Körös jobb partján, Nagyváradtól délre fekvő mezőváros.

61 Petróc (Petrósz, Bihar m. — R) a Petróci-havasok alatt, a hasonló nevű patak mellett fekvő kisközség.

62 Szalonta (Nagyszalonta, Bihar m., Salonta, — R) az alföldi síkságon, a nagyvárad—gyulal vasútvonal mentén fekvő nagyközség.

63 Vinga (Temes m., Vinga, — R) a Beregszó bal partján fekvő község, Aradtól DNY-ra.

64 V. Ferdinánd magyar Király — I. Ferdinánd osztrák császár — 1848. december 2-án mondott le unokaöccse, I. Ferenc József javára.

65 Dom Miguel portugál infáns és trónkövetelő (1802–1866) nevét viselő 39. (magyarországi) gyalogezred. Az ezred mindhárom zászlóalja a honvédseregben szolgált a szabadságharc alatt.

66 Kiss Pál (1809–1867) honvéd tábornok. 1848. február 1-jétől alszázados a 37/3. (Máriássy) gyalogezredben. 1848. júliusában a Bihar megyei nemzetőrség egyik szervezője és kiképzője. Egy nemzetőr zászlóalj élén részt vesz a délvideki harcokban. Szeptember 6-tól őrnagy, a 10., majd a 9. honvédszászlóalj parancsnoka. 1849. január 31-től alezredes, dandárnok a bánsági had-osztálynál, majd a 3. hadtestben. Április 7-től ezredes, egyben a 3. osztályú katonai érdemjellel tüntetik ki. Április 29-én megkapja a katonai érdemjel 2. osztályát és hadosztályparancsnok lesz az 1. hadtestben. Június 19-től tábornok, Pétervárad várparancsnoka. Az általános fegyver-leletel hírére feladja a várat a császáriaknak, szeptember 7-én. Az őrsereggel együtt amnesz-tiát kap. 1850-től tiszadrsi és tiszafüredi birtokán gazdálkodik.

67 BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 24. sz. levél.

von maga után. Mint mondja meg visitáltatni nem engedi magát, ha lehet minden áron menekülni fog tőle. Hiszen az igaz akarátja ellen katonának lenni baj, de ha a törvény parancsolja. Édes Atyámat arra kérem legyen szíves nekem meg írni tör-tént e valami összeirításunk tárgyában Debreczenben, mert minket onnan állitnak ki, jó volna a kereszt levelemet ki venni, továbbá, mit gondolnak édes atyámék ha Sándor gyávaságán, én önkénti felajánlásommal segítenék, s ha ezt helybe hagyha-tónak nem találják, jókor felfedezni hogy két fia levén Sándor a törvény szerint elmenendő ezt pedig azért nehogy vigyázatlanságból olyat kövessen el Sándor mit később meg bánjon. (...)

Itt minden felé a leg szomorubb hir, a király szöszegése, az Arad és Bihar me-gyei oláhok lázongása kétes jövőendő félelmével töltik el a kebleket, most is két oláh faluban vannak kin a nemzet örök, a lázongók fékezésére, 4000 pedig a csata-téren kiknek azon irigylésre méltó szerencse jutott részt vehetni a perlaszi gyö-zelmes csatában,⁶⁸ az őrnagy hivatalos jelentése szerint a sárréti és szalontai nem-zet örök voltak tűzbe, egyebint, a sor-katonaság, honvédség mind bihari volt. Mai nap a bizottmányi ülésben Komlósy⁶⁹ szolgabíró jelenté és inditványozá, hogy a vár-ba rejtegetet fegyverek és munitiok, ugy szinte a vár átadására föl kell szólítani a helybeli generalt Glézert⁷⁰, s ha nem adja át a kívántakat, harang fére verés köz-ben meg kell rohani, anyival is inkább mert a napokban isten tudja hogy 100 gya-log katona termet köztünk mint ha az őszi hideg esővel hullott volna a földre, s még több is váratik. S végzés lón fegyverbe kell dobolni az őrsereget, Thurzó⁷¹ Hodos-sy⁷² Földi (professor)⁷³ menjenek Glezerhez s meg tagadás esetében főbíró, s kapi-tány Tar Imre⁷⁴ veressen ostromot, s rohanja meg a várat. Midőn e sorokat irom így állnak a dolgok, a nép csodás dolgokat beszél feszült figyelem s bosszankodás minden arczon.

Két órával később

A tábornok ki adta a vár kulcsait, a város kezébe a magazin kulcsa, mellyben fél millio kész töltés van, de fegyvert egyet se találtak. Élesdet⁷⁵ fel gyutották 3 he-lyen az oláhok, azt kiabálják ce imperat⁷⁶. Pestesiek⁷⁷ az erdőbe futottak, mind két helyen kint vannak a szuros fegyverrel ellátott nemzetörök. Aradba is föl lázzadtak, és Bihar megye szélén eső Kisjenőnél⁷⁸ mintegy 10,000 oláh összegyűlt, azonban Gál ne[vü] erélyes szolgabíró vezérlete alatt ott termet az aradi, egész honban legjobb-

68 1848. szeptember 2., Kiss Ernő beveszi a szerbek erodított táborát.

69 Komlósy Antal 1848 márciusának végétől a vármegyei állandó bizottmány tagja. A május 23-i tisztújítás során Bihar vármegye váradi járásának alszolgabírájává választják. Szeptem-berben a toborzást folytató vármegyei honvédelmi bizottmány tagja. Az 1849. március 1-től jú-nius 20-ig működő nagyváradi rögtönítelő hadi és polgári vegyes bíróság egyik polgári bírása.

70 Neve több változatban szerepel a forrásokban. Glaser (Graser, Graeser) Michael, cs. kir. vezérőrnagy. Székeshérvári, aztán debreceni dandárparancsnok. Kiszemelt erdélyi hadosztály-parancsnok. 1848. szeptemberében a nagyváradi vár parancsnoka.

71 Valószínűleg Thurzó János Bihar vármegyei alispán, l. a 17. sz. jegyzetet.

72 Hodossy Miklós (sz. 1807). 1832–1837 között Bihar vármegye főjegyzője. Az 1839. évi kö-vetválasztásnál, mint táblabíró, a vármegye országgyűlési követévé választják, de a követség-ről még ez év június 27-én lemondott. 1848 márciusának végétől a vármegyei állandó bizottmány tagja. A június 20-án felállított rögtönítelő bíróság egyik elnöke. Szeptember 17-től tagja a vár-megyei honvédelmi bizottmánynak. Szeptember 19-én Bihar megye területére kiterjedő hatás-körrel kormánybiztossá nevezik ki. Október 8-án felesketti Glaser tábornagyot a magyar al-kormányra, vele együtt a Nagyváradon lefegyverzett Kress-lovagokat, és polgári felügyelet alá vonja az átadott váradi várat. A november 13-i szamosújvári csatavesztés után elfogatja Bal-daccit. A besorozott fölös számú újoncokból Ihász Dániel őrnagy parancsnoksága alatt megala-kítja az 55. honvédszázalóaljat. November 20-án Bihar vármegye teljhatlamú polgári főkörmány-biztosává, majd a felső-erdélyi sereg élmezési főbiztosává nevezik ki. 1849-ben is körmány-biztos. Szemere miniszterelnök utastására augusztus 4-én Váradról Aradra menekíti az állam-javakat. Világos után önként jelentkezik és a Josephstadti állami fogházba kerül.

73 Földi János (1811–1886) 1848–1849-ben a nagyváradi akadémia jogi szakának tanára. 1848-ban az adókiivetéssel és behajtással kapcsolatos panaszok felett ítélő bíróság egyik tagja. 1849-ben a nagyváradi véstörvényszék tagja. 1852-ig Olmützben, majd Josephstadtban raboskodik.

74 Tar Imre (1817–1881), ügyvéd. 1848-ban Bihar vármegyei aljegyző. 1849 márciusától őrnagy rangban élmezési felügyelő az erdélyi hadseregnél. A szabadságharc leverése után néhány hónapot Nagyváradon fogságban tölt.

75 Eleds (Bihar m., Aleds, — R), a Réz-hegység alatt, a Sebes-Körös völgyében, a nagyváradi—kolozsvári vasútvonal mentén fekvő kisközség.

76 Eljen a császár (rom.)

77 Pestes-Solyomkö (Bihar m., — R) a Réz-hegységben fekvő kisközség.

78 Kisjenő (Bihar m., Chisineu-Cris, — R), a Sebes-Körös és Nagyváradi közelében fekvő kisközség.

ban felszerelt nemzetőrség egy osztály uhlanerekkel⁷⁹, s elesett 170 oláh, meg halt 75, 95 nehéz sebbe van. Össze csapás alkalmával egy oláh asszony úgy főbe ütött egy uhlanert egy ruddal hogy mindjárt összerogyott, s az asszony öt lövést kapott egyszerre. Kiről furcsa meséket beszélnek, minthogy egy lövés sem találta olyan helyt hogy halálos leendet volna, tehát nem esett egyszerre le, innen az oláh pór így szól, isten vólt az asszonyba ez azt mutatja, hogy nekünk van igazságunk, de nem azt mondja az aradi pór hanem azt, ördög volt benne, sat. A reakció minden eszközt meg kísért ezen valóban szánandó nép bulytogatására, most midőn Aradba felkeltek, azt a hirt verték fejökbe a papok (mihelyt valaki pap mindjárt nem becsületes ember:) hogy a magyarokat megverték a szerbek, és most a haza vert magyarok bosszujukba az oláhságnak esnek, Kisjenőnél 300 kocsi már van sat annyi igaz, hogy Várad ma holnap ostromi állapotba lesz. Isten óvja a hazát s mindnyájunkat a vészes jövőtől, minden jók kívánása mellett vagyok

Kedves Édes Atyám Uramnak

hü fia

10. levél⁸⁰

Váradolaszi, 1848. október 13.

Kedves Édes Atyám Uram!

Nem bírva semmi anyagot, melly az átolvasásra is méltó lenne, ritkán veszem igénybe türelmeket, napjaim olly egy formák, hogy egyik a másiktól anyira sem különbözik mint tojás a tojástól. Most azonban hogy e sorok írásához nyulok, a levélírási hanyagság vádja elkerülése mellett, ágyba fekvésem az oka.

Nem tudom Debreczenbe de itt Váradon valóságos cholera van, s ebben vagyok én is; többen elhaltak benne hirtelen; orvosom pontos magamra ügyelést gyomrom melegebe tartását köti szívemre naponta. Mert a cholera mint a régi has menéssel has zugással gyomorgörccsökkel jön elő. S valóban midőn rám jön a paplant rágom kinomba; hozzá az alkalmatlan ki s be járás melly a melegbe tartást szinte lehetlenné teszi, kinos görccsöktől kísérve nem a legjobb kilátást adja. — Már egy hete hogy rajtam van s erőm úgy elhagyott hogy alig bírok járni.

Ma indulnak nemzetőreink Aradra a gyalázatosan elárult aradi polgárok segélyére, mint kiket a várba be zárkozott, s vár falait 28 ágyuval ellátott gaz parancsnok Berger⁸¹ és méltó társa a Schwarzenberg uhlanerek⁸² ezrede Blomberg,⁸³ mult napokba 30 ágyu lövéssel tetemesen megrongáltak. Török Gábor⁸⁴ királyi biztost elfogván statarium elébe állította, s a városnak következő pontokból álló rendeletet, a várost felgyújtással fenyegetvén, ellen szegülés esetére, — adott ki.

1. Hogy egy önkéntest se eresszenek át Szenttamás fele,

2. Neki eleséget pontosan adjanak.

3. Fegyvereiket rakják le,

midőn ezen képtelen kívánatainak a magyarok elleni kifakadásai s rágalmai által felfingerelve ellene szegültek 30 ágyu lövést tett a városra, melly alkalommal két Debreczenből jövő önkéntes is sebet kapott, s most Arad segélyt kér, mert Ucalegon ardet.⁸⁵

Puskáink, s ágyuink (6 fntos) megérkeztek. Az általunk elfogott Kress lovagok⁸⁶ ma eskütek 70 en mind olaszok a magyar alkotmányra hadnagyokkal ki eszéki ma-

⁷⁹ Ulánussal

⁸⁰ BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 25. sz. levél.

⁸¹ Berger von der Pleisse, Johann báró (1768—1864) cs. kir. altábornagy, Arad várának parancsnoka. 1849. július 1-jén kapitulál.

⁸² A Karl zu Schwarzenberg herceg, tábornagy (1771—1820) nevét viselő cs. kir. 2. (galíciái) ulánusezred.

⁸³ Blomberg, Friedrich von (1797—1877), báró. A szabadságharc alatt a temesvári vár osztrák őrségében harcol.

⁸⁴ Aradi polgármester, Arad megyei kormánybiztos, délvidéki élelmezési biztos.

⁸⁵ A szomszéd haza ég, nyakunkon a veszedelem (lat.).

⁸⁶ Az 1848 tavaszán az országban állomásozó, Karl Kress báró altábornagy nevét viselő 7. könnyűlovas-ezred legénysége Lombardiából származott. Össze egy 56 főnyi különítmény lovakat kísér Győrből Nagyváradra, ahol a magyar hatóságok elfogják őket, mivel az ezredük időközben Jellacic seregéhez csatlakozott. Amikor az ezred elhagyja az országot, 11 könnyűlovas visszamarad és felajánlja szolgálatát a magyar hadvezetésnek. Példájukat hamarosan a Nagyváradon lefegyverzetek is követik, és a csapat Pretzl Mihály őrmester vezetésével felesküszik a magyar zászlóra. Vezérük, a nevét Pereczire magyarosítva. Bem seregében ezredesként fejezi be a harcot, amiért az osztrák hadbíróság 18 évi, vasban letöltendő várfogságra ítéli.

gyar fiu, fegyvereiket s lovaikat elszedve Kossuth parancsa szerint Pestre küldjük őket, valamelyik Huszár ezredbe beosztandókat.

Bor sok s jó termett. Az idő olly hideg hogy a paplanon felül a köpenyeg is felfér. Önkénteseink száma mai jelentés szerint 1200 egyébiránt mindennap nő, a várba tanyáznak, melly egészen hadi lábon ál körülsánczolva kiigazítva s felvonó hiddal ellátva. Tegnap 1 kapitány 2 hadnagy jött közibök Pestről. Mindenjök kívánása mellett

Kedves Édes Atyámnak

fia
József

11. levél⁸⁷

Váradolaszi, 1848. október 15.

Kedves Szüleim!

Az események rohamra oly gyors, hogy az ember alig képes magát tályékozni; uj viszonyok, uj társadalmi, s political formák merülnek fel a forradalom romboló viharából, az eltűnt régi intézkedések romjában. S egy olly fiatal ember, ki a forradalom előtti polgári intézvényeket vette fel alapul, ki a political élet forradalmát megelőző ösvényén indult el, most a midőn azok eltűntek nem kis fejtöréssel viv ha jövőjén aggódik. Nem volt nap a martiusi események óta mellyek át meg át ne rohantak volna eszemen e gondolatok, azonban e gondolatokkal a körülmények sebes forgása miatt magam sem voltam tisztába ez ideig, azonban az idő halad s nem vár ki késlekedik utánna. Jelen soraim jövőmről aggodalmamat nézeteimet olly komolyan tartalmazzák, amint csak beteges erőmhöz képest azokat (:most több időm is lévén, mint máskor:) ki fejteni birtam. Kérem Kedves Szüleimet gyermeki ragaszkodással, és azon bizodalommal, mellytől csak szülei s gyermeki kebel áthatva lehet, jelen soraimat figyelemmel át olvasni s tanácsukat, s nézeteiket velem közölni kegyeskedjenek. —

Nyilván van, hogy midőn Európa békéje társadalmi s political formája egészen fel forgatva van: hat sőt tíz évig békéről csendességről álmodni sem lehet. Mert hogy az ausztriai ház száműzetését az orosz, melly titkon eddig is befojt az europai eseményekbe, behunyt szemmel nézni nem fogja több mint hihető. S illy forrongós időben polgári pályán előhaladást reményleni bajos dolog. Eljártam eszemmel minden féle állomásokat, sehol megnyugodni nem tudtam. S utóbb a katonai pálya nyílt föl szemeim előtt, jó és rossz oldalával. Elgondolkoztam hosszan, de az eszmék összezavarodtak agyamban, s átkoztam határozatlanságomat, hijjába nem tudtam egy okos gondolathoz jutni. Hiszen ha a katonai életben csak az volna rossz hogy az embert az első csatában agyon löhetik, még viradatot sem várva katona lennék, de ez legkevesebb, az strapaczia az a mi engem elborzaszt. Elgondoltam: hogy két körülményt lehet felvenni a haza mostani életében, vagy azt, hogy kiviva függetlenségünket, megalapíthatjuk nemzeti létünket, s mi történik ekkor? előálnak azok kik vérüket onták a hazért, s kik hon ültek, szégyen érzettel vonulnak hátra, sőt könnyen lehető hogy minden féle alkalmazásoknál tekintetbe vétethetik a hazáért tett szolgálat; — vagy azt a körülményt lehet felvenni, hogy bukni fog a nemzet, — akkor jobb nem élni akár melly pályán. Mindezeket egybevetve csak arról volnék biztosítva hogy felfegyverzésünk után visznek a táborba bennünket, hajlandó lennék katona lenni, de félek hogy tétlenül itt a várban vesztegelni kell talán tavaszig is. Igaz négy év nem a világ, kivált háborus időben, s ha valaha most lehet e pályán kilátás nem a fegyveres béke idején. Itten már egy zászló alj ki van, rövid időn a második is ki lessz nagy az általános rokonszenv a katonaság iránt. — Ezeket midőn ismételve Kedves Szüleim figyelmökbe ajánlanám válaszokat minél előbb elvárva vagyok

fiok
József

87 BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 26. sz. levél.

12. levél⁸⁸

Váradolaszi, 1848. november 4.

Kedves Szüleim!

A koczka sorsom fölött el van vetve. Ma délelőtt, elmondtam az esküt hiven szolgáltni, s bár milly borzasztó alakban szembe szálni a halálal az alkotmányos szabadságért. S mátol fogva, mint tizedes vagyok az 5^k századnál 40 váltó krajczár fizetéssel. Haza menetelemből alkalmasint semmi sem lesz, mert részint az alkalmom, hosszabb kin maradás nélkül haza mehetni, — hiányzik, részint azon körülmény áll ellent hogy leg főlebb 3 hét alatt elvisznek Erdélybe a lázongó Szászok és Urbán⁸⁹ ellen. Holmimat Szilágyi bátyámhoz szállíttatom, ott meg találják. Öt ezüst fntot kaptam ebből sapkát s más nélkülözhetlen katonai apróságokat vettem, ruhát leg alább egy dolmányt minthogy most nem adnak egy bakáns s köpenyegnél egyebet nagyon mulhatatlanul készíttetnem kellene, ha a rá kívántó 40—45 fntot szívessek lennének Kedves Szüleim, minél előbb elküldeni. Egyébiránt mi előtt e vidéktől s Kedves Szüleimtől örökre tán meg válnék bővebben fogok írni, mit most két féle foglalkozásom nem enged.

Mínél előbbi sietős válaszukat várva vagyok Kedves Szüleimnek

hű fiok

Kiss József

44^{ik} honvéd zászlóalj 5 századánál
Tizedes, vagy Tugskáplár

13. levél⁹⁰

Váradolaszi, 1848. november 7.

Kedves Szüleim!

Utolsó levelemre jövődő válaszokat nem várhatva be ismét írni vagyok kénytelen, mert ha késik a várt válasz engem Váradon nem talál. Tegnap előtt elment a mi Zászló aljunktól két, a 3^{ik} és 4^{ik} század Erdélybe. Ma ismét parancsot kapott az első század holnap Belényesbe indulni, s a mi 5^{ik} Századunk is rövid időn utnak indul. Kérem tehát Kedves Szüleimet hogy előbbi levelemben irt kérelmemet teljesíteni sietve szíveskedjenek. Ruhát nem adnak még, csak a nagyon rongyos közegyeneknek fehér frakkot. A csizmám is el nyűtt. — A fehér ruhát illetőleg kérem édes anyámat nekem egy pár erős gatyát küldeni, minthogy minden gatyám csupa rongy, csak hogy le érjen a szára a földig hogy melege legyen a lábamszárának, lehet a bőségit a hosszához adni. Inget négyet viszek el többit a ládába hagyom. Lakásom a fehér papok Collegiumába az ugynevezett Convictusba van. Palotának nem szegény katonának való. Nekünk ha Fehérvár⁹¹ alá visznek alkalmasint kemény telünk lesz, csakhogy inkább meleg mint hideg. De csak vinnének ha katonává lessz az ember csak ohajtana ágyu golyókat fűtyölve látni feje mellett. Annyi bizonyos hogy a telet vagy Erdélybe vagy a Királyhágón töltjük. Addig is minden jók kívánása mellett vagyok Kedves Szüleimnek

fiok

József

14. levél⁹²

Váradolaszi, 1848. november 29.

Kedves Atyám!

Utoljára irt levelemben világosan kifejeztem, hogy elindulásunk napján K. Szüleimet tudósítani elmulasztani nem fogom, s azért megfoghatatlan előttem hogy föl is teheték felőlem, hogy midőn messze, s talán soha vissza nem térhetve indulok

⁸⁸ Uo. 27. sz. levél.

⁸⁹ Urban, Karl (1802—1877) lovag, osztrák tábornok. A naszói 2. sz. (román) határvérezred alezredesként 1848. szeptember 14-én felmondja az engedmességet a magyar kormánynak, és a román felkelést támogatja. Észak-Erdély császári főparancsnoka. Bem 1849. januárjában Bukovinába szorítja. 1849. február végén ismét Bukovinába hátrál Bem elől. Marosényi győzelméért (1849. február 5.) később a Mária Terézia-rend keresztjét kapta. 1849 júniusában a Grotenhjelms-féle orosz seregben kap parancsnokságot.

⁹⁰ BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 28. sz. levél.

⁹¹ Gyulafehérvár (Alsó-Fehér m., Apulum, Balgrad, Alba Iulia, Karlsburg, Weissenburg R), Alsó-Fehér megye székhelye.

⁹² BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 30. sz. levél.

útra: pár sort nem írtam volna. Mi úgy állunk hogy minden perczen a riadót várjuk, azért hijába keredzettem haza, meg tagadtatott, most pedig miután ki van a rendelet adva hogy Szombaton délután Verbászra⁹³ indulunk haza mehetésemből semmi sem lehet, s a nélkül kéntelen vagyok elhagyni e vidéket hogy Szüleimet s testvéreimet, s különösen édes anyámat hosszú távol lét után utolszor láthatnám. Ki tudja mi van felöllem írva a Sors Könyvébe, ki tudja az első golyó nem keblemen fűtyöl e át az első csatában, ki tudja érhetem e valaha örömét a vízonti találkozásnak Kedves Szüleimmel, ezen gondolatok tolulnak szívemre e perczbe, s a fájdalom melly arczomon olvasható most, nem a minden perczen jöhető halál vagy szenvedés, de az elválás fájdalma. Azonba tudositani Kedves Szüleimet minden lehető alkalommal, s még addig is mig elindulnék el mulasztani nem fogom. (...)

Csengeri⁹⁴ ígerte hogy mind Bernátnak⁹⁵, mind Korponaynak a Hadügy minister titoknokának, ki igen jó barátja és ezredes ajánlani fog mind Leitnernek a Váradi őrnagynak hadnagyság végett, valeat quantum valere potest,⁹⁶ minden esetre, ha most nem is de ha kiérdemeltem, s tiszteim ajánlatát meg nyertem jó lessz, ha valaki ismer Pesten, s ha más nem Csengeri öttse⁹⁷ széles ismeretségénél fogva csak hasznomra lehet. — Meg köszöntem jó akarátját. —

Holmimat elhordattam Szilágyi bátyámhoz s jegyzéket szombati levelemben elküldöm. (...) Többet nem írhatok, mert verik az indulót, fegyverért megyünk a várba. Isten áldja meg Kedves Szüleimet

fiok
Józsi
tizedes

Az atrest így tessék írni: Névtelen honvéd zászlóalj 5k századánál tizedes sat

15. levél⁹⁸

Erdély-Halmágy, 1849. január 25.

Kedves Szüleim!

Sokra elkészültem midőn katonává lettem, de ez mi most velem történik tul esik akkori fogalmam határán. Mert ha mondom, hogy két hét óta le nem vetkeztem, s két hét óta, mióta Váradról eljöttünk főtt ételt nem ettem, a gyaloglást fel se vettem, bár Belényestől idáig úgy jöttünk, ha mondom, hogy minden éjszaka alármot⁹⁹ vernek, hogy szokjon a katona az éberséghez, ha mindezeket mondom talán nem is fogják hinni. Mindezeket nem panasz képen írom, mert fel fogadtam hogy miután mindezt hazámért szenvedem egy panasz hang se fertőztesse meg számát, ha nem azért írom mert jólesik Kedves Szüleimet tudositni állapotomról. Mindezen nélkülözéseim közt az a leg sajnosabb hogy posta erre az ellenség dulongásai miatt nincs, nem tudom ezen levelem is eljut e s mikor bizonytalan útján kívánt céljára. Harmad napja mióta ezen városba vagyunk, s holnap tovább megyünk Fehérvár alá csak hogy holnap este ha elérünk Brádra¹⁰⁰ az ott lévő erőhöz csatlakozván ütközet lesz, hol élek e halok e valami uton tudomására jut Kedves Szüleimnek, mert a mint Halmágyra¹⁰¹ értünk ellenség földén vagyunk. Halmágy meglehetőes mező város

93 Verbász (Bács m., Vrbas J), község a Ferenc-csatorna mellett.

94 Kiss József hivatali főnökének, Csengery Imrének az idősebbik fia. Imre (1819—1875). Az 1848 májusi tisztújításkor Bihar vármegye főjegyzőjévé választják, ezt a tisztséget tölti be a szabadságharc bukásáig. 1861—1867 között ismét vármegyei főjegyző. 1869-ben a HM miniszteri tanácsosa. 1865—1869 között Bihar vármegye országgyűlési képviselője.

95 L. a 31. sz. jegyzetet.

96 Megteszi, amit megtehet (lat.)

97 Csengery Antal (1822—1880). 1848-ban Szemere belügyminisztériumi tanácsossá nevezi ki, a képviselőház házszabályainak kidolgozásával és más kodifikációs munkákkal bízzák meg. 1860-ban Bihar vármegye tisztí ügyésze. 1861-ben a bihari kerület országgyűlési képviselője. 1862-ben megalapítja a Magyar Földhitelintézetet. Az 1867. évi kiegészés egyik létrehozója. az 1867. évi XII. tc. szövegének szerkesztője. 1868—1878 között a nagykanizsai kerület országgyűlési képviselője. 1875-ben jelentős része van a Deák-párt és a balközép fűzőjében. 1847-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. 1858-ban rendes tagja, 1871-ben másodelnöke. 1867-től a Történelmi Társaság igazgatóválasztmányi tagja.

98 BKML Katona-család ír., Kiss József levele édesapjának, 31. sz. levél.

99 Riadót (ném.)

100 Fenyőfalva (Hunyad m., Bradu, Brád, Gierelsau, Gieresau R), kisközség az Olt partján.

101 Halmágy (Zaránd m., Halmeag, Halmagen R), község a Fehér-Körös jobb partján.

olyan Diószeg forma. De most hasonló egy jég által elvert mezőhöz az emeletes házak ajtó ablak nélkül állnak, lakoik rég elfutván, ha e falak beszélni tudnának emberi érzést elfagyasztó dolgokat tudnának beszélni, jobban mint a falakra mázult vér, alig van néhány elszánt zsidó és oláh itt. A derék boltok üresen álltak ben a boltba, hidegen a ki szenvedett kár élő tanujaként áll a kirablott boltos. Itt egy font hust kapunk naponként, de bort nem lehet pénzért se pedig ezen strapatia életbe élni nélküle nem lehet.

Az útba kaptam édes atyám levelét. (...) Ha csak módját ejthetem, írok, de nem tudom mert a posták meg szüntek. Holnap után ütközetünk lessz Brádnál. Ott vár mára mi zászló aljunktól két század, Aradról egy zászló alj, s mi megyünk két századdal, ez mindössze 4000 rendes katona, s 600 lovas nemzet ör, Isten tudja mit érek. Ha elesem Tüköri Lajos¹⁰² barátomtól fogják Kedves Szüleim az elestemet meg vivő levelet. Ha élek találok módot tudositni Szüleimet. Isten áldja meg Kedves Szüleimet.

fiok
Kiss József
honvéd

16. levél¹⁰³

Körörsbánya, 1849. január 26.

Kedves Szüleim!

Minthogy Halmágyról küldött levelémnek bizonytalan útja volt s alig ha megkapják K. Szüleim ezen új állomásunkról is minthogy egy hadnagy tőlünk indul Váradra jónak láttam pár sort írni. Ha a népetlen Halmágy meg lepett, nem irhatom le az iszonyt mely Körörs bányán¹⁰⁴ szemeim előtt feltárult. Ezen város székhelye Zaránd megyének, leirhatatlan a dulas mit itt a mőczok¹⁰⁵ elkövettek, a megyeházának még a szoba közfalait is lerombolták, csak a kör-fala van meg mint valami csürnek a levéltárba minden irományt apró darabra téptek, a rabokat ki-eresztgették. Fank consiliarius kastélyában a mit találtak mindent porrá törtek, a kanapékból a szőrt ki szedték zongorát széket szóval mindent elromboltak a tanácsosnak több ezrekbe került ásvány gyűjteményét a kútba hányták. Még az Isten háza sem maradt menten vandali dulasaitól, a keresztre, mert cath. templom és zárda volt itt czélba lövődöztek s a templomot ágyúzták, s ekkor azt gondolná az ember kifáradt dühök, — nem le mentek a kriptába, mely a megyébe leg gazdagabb Kozma család sirboltja, a holt testeket ki hányták a koporsóból s izenként szét szaggatták, s egy pár koporsóba saját elesett gránczerjeiket¹⁰⁶ (:a Ferdinánd gyalog ezredből:) temették párjával; e levél írás előtt pár perczel jövök a kriptából, nagyon eleven emlékezet lebeg szemeim előtt. De ki írná le az irtózatot nem emberek által véghez vitt tetteket. A lakosok kevesett beszélnek, mert a hegyekre futának, de annál többet az urak házainak padozatjára száradt vér-tócsák. Délután 3 órakor érkezünk ide, s minthogy gyalog a sárba nagyon ki fáradtunk az Órnagy nem látta jónak fáradt csapattal egyenesen csatába menni, mert egy stationa¹⁰⁷ innen Brádon ütközet lessz ott vár Bottyán¹⁰⁸ és Moga¹⁰⁹ olá vezérek. Órmester Tü-

102 Tüköry Lajos (1826—1860), jogász. 1848—1849-ben az 55. honvédszászlóalj hadnagya. Az 1849. július 20-i veresoronnyi csatavesztés után törökországi emigrációba kényszerül. Viddinbe, majd Sumlára kerül. Attér a mohomedán hitre és katonai szolgálatot vállal. Omer pasa hadtestébe kap beosztást. Később a sziriai hadtestparancsnok, Guyon tábornok segédtisztje, Damaszkuszba, onnan Baalbekbe kerül. Kmetty tábornok segédtisztjeként Karsznál megsebesül. 1854-ben első osztályú lovaskapitány. A török neve Szelim aga. 1859-ben elhagyja Törökországot, Olaszországba megy, ahol Garibaldival és Türrrel szabadcsapatot alakít az osztrákok ellen, amely Varesénél jelentős sikert ér el. 1860-ban Garibaldi légijében, az olasz királyi hadseregben szolgál, alezredesi rangban. A Palermo bevételénél kapott sebébe hal bele.

103 BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 32. sz. levél.

104 Körörsbánya (Baia de Cris, Altenburg R), Zaránd megye székhelye.

105 Mőczoknak nevezték Magyarországon az Erdélyi Érchegység néhány falujában lakó román népcsoportot.

106 Határhoereiket (ném.)

107 Allomásra (lat.)

108 Buteanu román prefektus, az 1848. évi román nemzetiségi mozgalmak egyik hírhedt vezére. 1848. október 25-én Tehénfalván (Váka) a Brády-család valamennyi tagját lemészároltatta. Vérenghéreseinek Csutak Kálmán honvéd őrnagy vet véget 1849. április 2-án, amikor Körörsbányán szétszórja Buteanu elscáncolt táborát. Buteanu később tagja lett annak a bizottságnak, amely Kossuth felszólítására kereste a kiegyezést a magyar kormányval. Hatvani Imre — aki 1849. május 6-án megtámadta a románokat, és ezzel egyik okozója lett a magyar-román viszony elmérgesedésének — május 23-án, Jászashelyen kivégeztette.

109 Valószínűleg Josif Moga, a császáriakkal való együttműködésből kiábrándult román vezető, aki 1849 nyarán a magyar-román megbékélésben próbált közvetíteni.

köri Lajos barátommal úgy egyeztünk hogy ha én elesem ő ir Kedves Szüleimnek, ha ő én irok édes anyyának Körözladánya.¹¹⁰ Egyszersmint hogy ha nem halálos sebet kap akár mellyikünk, a másik eskü alatt szúrja agyon, mert az elfogott magyarokat elevenen meg nyuzzák a kutyák. Sokat szenvedtem, sokkal többet mint képzelni lehet, de miért irjam részletesen én férfi vagyok s panaszkodni nem akarok, sokkal több elszántság van bennem, mint sem hogy vissza rettenjek bár mi sorstól veszélytől is. E percbe lép be hadnagyom a szobába, hogy a fogházba levő olának egy levelet akartak kezibe jádzeni, miből ki tűnik, hogy az éjjel az oláhok, meg akarnak támadni, a jövő percbe ezen fogoly oláh a mi századunkból 3 tizedes által főbe lövetik, kik közt én is alkalmasint közte leszek, mert kinozni nem akarják és jó lövöket választanak. Ez ide Körözsányára való ez vezette s mutogatta a cassakat a mőczoknak.

Többet nem irhatok dobolnak, a for post¹¹¹ valamit vett észre sietek a hadnagynak át adni leveletem. Isten áldja Kedves Szüleimet

fiok
József
honvéd

17. levél¹¹²

Déva melletti csatatér, 1849. február 11.

Kedves Szüleim!

Élek még! és nádszálhoz hasonló életem nem törött össze még. Valóban egy illy ütközet, ennyi veszély után felkiálthat az ember a soldár íróval „micsoda az ember életében, hogy ő reá gondot tartasz ekképen”. Itt ülök a lefolyt csata színhelyén, körülöttem 600 derék honvédünk hever meg halva, kiknek drága életén a győzelmet meg vásároltuk. Ellőtték jobb és bal szomszédomat, össze tépte a kartács köpenyemet és én még is élek egy sebet se kaptam kivén, hogy egy kartács a fát melly mellett áltam szét zuzván, fejemet a fa darabja meg ütötte s el szédültem. A csata véres volt Bém¹¹³ maga azt mondá, hogy ennél nagyobb nem igen szokott lenni, reggeli 7 órától estveli 9 ig tartott a szünteleni ágyuzás, az alsó vidéki táborból ide érkezett honvédek meg vallották, hogy egész nyáron nem esett el anyi közülük mint ebbe az egy csatába. Különösen sokat veszített a mi századunk a hol 200 emberből 30 maradt, elképzelhetik Kedves Szüleim hányszor s hány formába lebegett a halál előttem, és én még is élek, valóban a csata emléke vissza jó eszembe alig hiszem hogy élek, a mi századunktól a kapitányt s két alhadnagyt meg lötték, az egész táborból el esett 23 fő tiszt. Sokat tudnék beszélni a lefolyt csatáról, de lelkem feszül, szívem dobog mert itt a tér most is a le öltek sohajjaitól zug. Soha sem látnak meg többé Kedves Szüleim, meg lehet itt a halál szörnyű önkényének vagyunk martalékai, mert Bém Napoleoni tervekkel viv, s az oszrolenkai hős csatározásánál 1000 ember élet számba se jöhet. Ezen győzelem előtt 4szer u m: Szebennél¹¹⁴ Szászvárosnál¹¹⁵ a Kenyér mezőn¹¹⁶ és a Piski hidnál¹¹⁷ keményen megvert Puchner¹¹⁸ bennünket nem lévén több Bemnek 2000 emberénél a Császáriak 20,000 ellenében,

110 Körözladánya (Békés m., M), a Sebes-Körös jobb partján, a Berettyó és a Sebes-Körös torkolatához közel fekvő község.

111 Őrszem, előrs (ném.)

112 BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 33. sz. levél.

113 Bém József (1795—1850) honvéd altábornagy. Az 1830. évi lengyel szabadságharc hőse. Az 1848. évi bécsi forradalomban a mozgó nemzetőrség parancsnoka. 1848. november 22-től magyar tábornok, majd az erdélyi hadsereg főparancsnoka. 1849. március 15-én lett altábornagy. Világos után Törökországba menekül, áttér a mohamedán hitre és Aleppó kormányzója lesz.

114 Szeben (Nagyszeben, Szeben szász szék, Sibiu, Hermannstadt R), az Olt nagy kanyarulatától ENY-ra fekvő város, a császáriak fő erőssége Erdélyben az 1848—1849-es szabadságharcban. A szebeni szász szék székhelye. A csata időpontja: 1849. január 21.

115 Szászváros (Szász szék, Orastie, Broos R), a Maros és a Sztrigy torkolatához közel fekvő város. Szászváros szász szék székhelye.

116 Kenyérmező (Hunyad m., Cimpul Piinii, — R), térség a Maros két partján, Alvinc felé elterülve.

117 Piski (Ópiski, Hunyad m., Simeria Veche, — R) a Maros bal partján, a Maros és a Sztrigy torkolatánál, Szászvárostól ENY-ra fekvő kisközség.

118 Anton von Puchner (1779—1852) báró, cs. kir. altábornagy. 1846-tól erdélyi főhadparancsnok. Az 1848—1849-es téli hadjáratban az erdélyi osztrák sereg parancsnoka. A Mária Terézia-rend parancsnoki keresztjének kitüntetettje. Lovassági tábornok, testőrségi másod főkapitány. 1850-ben Velence kormányzója. Tábornagyként hal meg.

s Bém vissza huzodott Devához,¹¹⁹ és ámbár ezen huzadás mester mű, a tábornak minden podgyássza, s vele nekem minden fehér ruhám uniformisom szóval a rajtam valón kívül mindenem az ellen kezébe került, Devánál az Aradról jött 1000 ember segítséggel meg vertük egy véres csatába Puchnert, de részünkről is igen nagy veszteséggel. Ennyi nyomoruságaim közt vigasztalásom az, hogy az ütközet után a csatában megkülönböztetett viseletémért s különösen a hídfőhöz vitt kétszeri segítségemért, — mint ez a kinevezésben ezen szavakkal említve van — Bém tábornok által hadnagynak vagyok kinevezve. Ha tettem valaha valami érdemet, ha meg érdemlem a levegőt mellyet szívok, úgy ezt az előléptetést meg érdemlem, mert meg vetve életet és halált egy czaggal¹²⁰ mellynek káplárja voltam két fertájig tartottam fel egy batalion Zsivkovits¹²¹ gyalogságot, ezért van kiemelve, káplárból hadnaggyá nevezem sat. Innen Balásvalvára¹²² a híres oláh Rómába, s onnan Megyesre¹²³ megyünk, s a hozzánk érkezendő aradiakkal Szebent vesszük ostrom alá. Éppen az ütközet előtti reggel írtam Iléss őrmesterrel Kedves Szüleimnek nem tudom szegény előtt barátom sorait kapták e Kedves Szüleim.

Bémről szeretnék még pár szót írni ha időm volna. Istenem minő ember ez, ki nek láng esze a vesszélyel együtt nő, ki ámbár magyarul e két szónál előre magyar, ne fuss magyar többet nem tud még is midőn a csata hevében fehér kocsag forgóját látjuk a bizodalom és elszántság kitörésével kiáltjuk, ott ott van Bém előre rohamra. A Szebeni csatában jobb keze egy újat ellőtték mert az elő nyomulásba első, a hátrálásba utolsó. Ezért tettek 4000 aranyat fejére a Császáriak, s ezért van neki 200 elszánt fiakból testőrsége, hova alkalmasint engem is mint hadnagyot alkalmazni fognak, pedig saját századomnál örömebb lennék, mert az utolsó ütközet óta határtalanul biznak bennem. Soha életemet megatöbb perce nem volt, mint midőn századom meg hallva kineveztetésemet öröm könyeket sirva kért ne hagyjam el tisztek nélkül maradott századomat, legyek vezetőjük árvaságukban. —

Félbe kell hagyni leveletem. Őrnagyom a csatában elhagyott sebesek össze szedése, s holtak eltemetésére mellém veendő 40 emberrel küld ennél fájdalmasabb bízomány nincs a föld alatt. Isten áldja a Kedves Szüleimet

fiok
Józsi alhadnagy

18. levél¹²⁴

Balázsfalva, 1849. február 19.

Kedves Szüleim!

Az ütközet színhelyéről írt leveletem nem tudom megkapták e vagy sem, azólta pihenünk újabb küzdelemre készülők. Levelemben elő adám hadnaggyá lett kineveztetésemet, körülményesen, az egészbe az a legszebb, hogy nem párt fogás utján de csata téren tettem ajánlatára lettem tiszt, a Századunkból midőn a kapitányomat lelőtték, utolsó szava ez volt „Kis magába mindég biztam vezérelje árva századomat felét Tükörire bizza”, s meg halt szegény, kínél bátrabb s jobb lelkű ember az erdélyi hadseregbe nem vala. Én a két szakasszal a hidhoz áltam plenkbe, vagy csatár lánczba erősen feltéven, hogy holt testünkön bocsátjuk át az ellenséget, mert Bémét előtte való nap meg verték; seregeivel míg Aradról segély nem érkezett nem ütközhetett a mi kapitányunkra volt bizva utolsó emberig védeni a hidat. Tüköri fél századdal a hol járható volt a jég által ment s csatár lánczott formálva oldalról támadta meg, a több századok a sikon az ágyukkal együtt voltak föl állítva. Szacs-vary¹²⁵ elesése után reám s Tükörire maradt a Század vezénylete én kezem alatti

¹¹⁹ Déva (Hunyad m., Deva, Schlossberg, Diemrich R) a Maros bal partján fekvő város, a Maros és a Sztrigy torkolatához közel. Hunyad megye székhelye.

¹²⁰ Szakas (ném.)

¹²¹ Sivkovich gyalogezred: Sivkovich János báró altábornagy (1779—1857) nevét viselő 41. (galíciai) gyalogezredről van szó, amelynek két zászlóalja a piski csatában az osztrák seregben, Kalliany tábornok dandárában harcol.

¹²² Balázsfalva (Alsó-Fehér m., Blaj, Blasendorf R) a Nagy-Küküllő jobb partján, a Nagy- és Kis-Küküllő torkolatánál fekvő kisváros. Az erdélyi románok központja.

¹²³ Medgyes (Medgyes szász szék, Medias, Mediasch R), Medgyes szász szék székhelye, a Nagy-Küküllő bal partján fekszik.

¹²⁴ BKML Katona-család ír., Kiss József levele édesapjának. 34. sz. levél.

¹²⁵ Szacs-vary (Szacsavay) Imre. 1848. augusztus 19-én százados Bihar megye 1. nemzetőr-zászlóaljában. Alakulatával részt vesz a bánsági harcokban. November 24-én százados a Nagyváradon alakuló, majd az erdélyi hadszíntéren küzdő 55. honvédszászlóaljnál, az 5. század parancsnoka. 1849. február 13-án, Deván hal meg a piski ütközetben kapott sebetől.

150 emberből midőn elesett 70, látva hogy a nagy erőnek ellent állani nem tudok, s legfőlebb is Leonidas szerepe jutott nekem kicsinyben, Kemény Farkas¹²⁶ ezredes retiradat veretett¹²⁷. Ekkor jelent meg Bém az aradiakkal, s a hidnál kérdé „wer ist hier der Comendant” én meg mondtam nevem s hogy altiszt vagyok, s ő B. Bánfi László¹²⁸ ezredesnek, ki segédje mondta írja fel nevem, aztán mondtam a század felével Tüköri a tul parton van, s őt is fel iratá. Meg veretvén az ellenség az út-közet helyén hadnagyok lettünk. Azolta Balázsfalván van a Batalionunk, s mi a Püspök Rezidentiájába lakunk, úri módon élünk de a rajtam valón kívül semmim nincs, nem csak nékem de egy tisztnek sem. — Itt pedig nem kapni semmit. Elés-vén a Dévai csatán¹²⁹ az auditor¹³⁰, auditornak is vagyok helyettesítve, dolgom igen sok. Mert a hadi törvény székek vége hossza nincs, mert ha valaki egy lépést is gyáván fut hadi törvény szék elibe állítván halál a dija. 5 illy szerencsétlent lőtek agyon már hadbiroságom alatt. Pedig katonává létem előtt mennyi filantropia volt bennem. A hadbíró kötelességei ezek: össze ülven a törvény szék a hadbíró meg-esketi a tagokat, egy kapitányt két hadnagyot megesketi hogy igazán ítélnék, s ki-hirdetés előtt senkinek el nem árulják hozott ítéletöket, aztán az auditor informati-ót ad a hadi törvények értelmében, ahonnan nekem a három jó vastag kötetű hadi törvényt át kellett studiroznom.¹³¹ Holnap indulok a zászlóaljjal Szeben alá, hon-nan egyszer már elverte, muszka katonák vannak a városba hol élek e vagy halok Isten tudója csak. Megjártam eddig minden irányba Erdélyt megvertek bennünket a híres Kenyérmezőn, most Szeben következik. Isten legyen velem s Szüleimmel

fiok
Józi
hadnagy

19. levél¹³²

Vöröstorony, 1849. március 18.

Kedves Szüleim!

Erdély véghatár széléről indítom e levelet bizonytalan utjára, ment e hely a hol jelenleg vagyunk a Vörös toronyi vár¹³³ a gravácson¹³⁴ van, harmincz lépésre ide már Oláh ország van. Martius 14én Medgyesnél két izben meg vertük Puchnert, s midőn muszka se-gítséggel 80 ezerre nőt táborával meg támadott vissza vonultunk Segesvár felé. Sze-gény Puchner egy Bimmel akar fel tenni kinek retirálásaiban is lángész félreismer-hetlen jegyei tündöklének. Puchner azt hitte hogy Bem ujolag meg támadja őt Med-gyesen, pedig Bém tudta hogy Medgyes olly rossz positio,¹³⁵ — a völgyben roppant hegvek közt fekvén, hogy egyáltalában nem hadi szállásra való. De lett volna bár

126 *Kemény Farkas báró* (1796—1852), honvéd ezredes. 1848. szeptember 11-től őrnagy, a torda-arányosszéki nemzetőrzászlóalj parancsnoka. 1849 februárjától honvéd alezredes, dandárnok az erdélyi hadtestben. Április 7-től ezredes, a gyulafehérvári ostromsereg, majd a kolozsvári had-osztály parancsnoka. Április 8-án 3. osztályú, május 16-án 2. osztályú katonai érdemjellel tűn-tetik ki. A zsidói fegyverletételig (aug. 24.) szolgál. Emigrál, haláláig a londoni magyar emig-ráció egyik vezetője.

127 Visszavonulást (ném.)

128 *Bánffy János* (nem László, 1816—1852) báró, honvéd ezredes. 1848. szeptember 23-tól száza-dos a 11. honvédzászlóaljnál. November 21-től őrnagy, e zászlóalj parancsnoka. December 20-tól alezredes, dandárnok az erdélyi hadtestben. 1849. április 7-től ezredes, hadosztályparancsnok ugyanitt, egyben 3. osztályú érdemrenddel tüntetik ki. Májustól Bem bánati expedíciós had-testének hadosztályparancsnoka. Május 22-én megkapja a katonai érdemjel 2. osztályát. Június-tól hadosztályparancsnok a 4. hadtestben. Egy évi vizsgálati fogság után, 1850-ben, kegyelmet kap.

129 Dévai csata, értsd: az 1849. február 9-i piski csata.

130 Hadbíró (lat.)

131 Tanulmányozom

132 BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 35. sz. levél.

133 A Verestoronyi- vagy Vöröstoronyi-szoros stratégiai fontosságú hely. A Törösvári-szorostól NY-felé ez volt az egyetlen út, amelyen az ágyúk és egyéb hadiszekerek könnyen átjuthattak. A vár Boica község D-i végén található a Havasalföldre vivő országút NY-i oldalán, a hegy lej-tőjén. Magvát egy kb. 12 m magas, vöröstre festett, négyszögletű torony tette ki, amelyhez ké-sőbb több toldalékot építettek. A torony D-i oldalán, a Havasalföld felé, hat ágyú felvételére al-kalmas bástya épült, míg az Oltra néző épületek külső fala egyszersmind főfalként is szolgált. A várat mély, a belső oldalán falazott árok választotta el a hegyoldaltól. A vár DK-i sarkától kőfal nyúlt le az Oltig, ennek a kapuján át vitt az út a Havasalföldre.

134 A határon

135 Helyzet, harcállás (lat.)

milly jó positio Medgyes Bém láng esze másutt járt. Betlen Gergelyt¹³⁶ elküldte Medjes felé, hogy Puchner mistifikálja mintha csak ugyan szándéka volna Bemnek Medgyes vissza vétele, azonban ő (Bém) napoleoni marschal, melynek sujját égő talpaim most is érzik oda se nézve Puchnernek, egyenesen Szebennek ment, Puchner később észre vette rá szedetését nyakra főre sietet Szeben felé. De későn mert Bém elebb volt hat órai úttal, s látva hogy a hegyes úton a hátra hagyott ezredes Bethlen Gergely a magyar hónból érkezett őt ezer emberrel nyolc ezerre nőtt táborával olly állásból támadhatja hol egésszen semmivé teheti őt, Segesvárra vonult, meg elégedvén azzal hogy Heyte¹³⁷ generalját Bethlen után küldötte, de a kit Bethlen Medgyes alatt szélyel vert. Ez alatt mi Bethlentől fedeztetve haladtunk, vagy is szaladtunk előre Szeben felé. Ezen utazás csak Napoleon alpesi útjához hasonlít. Lovak döltek ki az ágyuból emberek maradoztak el, mindegy, mi folyvást reggeli hat órától éjji 10 óráig 1 mond egy órai pihenést kivéve szüntelen mentünk. Tíz óraker este meg érkeztünk Szeben alá. Sötét volt és hideg, az ember áltába majd elaludt, azt hittük lagerbe hálunk, hajnalra gondolván Szeben megtámadását. Elált szemünk szánk midőn láttuk stellirozni¹³⁸ a gyalogságot, szegezten ki az ágyukat. Meg voltak dagadva inaink, a tisztek mondták „ez sok” a bakancsos káromkodott, a huszár jobban. Bém ellovagolt a sorok előtt, s ez nem hibázta el hatását, mert valahányszor fehér kolcsagát látja a sereg rendithetlen bizodalma roppan éljenbe tör ki. Elfelejtők a fáradalmat, mert nincs köztünk ki a nyílt veszélyben is Bemben bizalmát elveszitené. Voltam olly veszélybe vele hogy esküvel mertem volna fogadni hogy nincs menekvés, és még is megszabadultunk. A Várba 8000 muszka volt s 49 roppant ágyu hogy becsülletes ellenség olyat nem használ. A távol csillogó ablak fényből gyanitva csak a setétbe merre a város elkezdttük lőni 3 fontos golyókkal, eget rázó menyörgéssel feleltek a kutyák, s a kártács ugy hullott ránk, mint az eső, egyszerre elesett 20 gyalog s 12 huszár egy huszár hadnagyval a Wilhelmektől.¹³⁹ Bem látva a pusztitást elő lovagolt, s mintha pamlagán szivarozna volna lovát korbácsolta csak, a szokott szava járását hallatva „nur vorverz, nur nichts retiérieriem”¹⁴⁰ elő vágatott, s a tábor utánna. Mint a tigris ugy rohant a gyalogság a falakra, de a kapukat nem lelte mert roppant setét volt. Bém két pumát¹⁴¹ lövetet s két világító gojót lövetett a városba, s 3 ház tüstént lángba borult. Ekkor a Mariasiak¹⁴² és 11^k h. v. zászló alj¹⁴³ a falakra mászt, de a sánczokból a muszkák egyenként lövödözték le s vissza nyomtak 200 lépésnyire. Ekkor a székelkek kik a járást itt legjobban tudták elő rohantak utánna a mi zászló aljunk, s a torontali önkéntesek, fel a falakra, a kaput betörték, s 3 24 fontos ágyút meg rohantak, s elvettek. (Első volt a falon egy torontali főhadnagy most major.¹⁴⁴) A mint az ágyukat a bal oldalon elvették az ütközetnek vége volt, a székelkek felgyújtották a külvárost, s a tűz világánál 4 oldalon betörték a mieink. S a muszkák a barricadok mellett hultak el. Leirhatatlan a mészárlás. A magyar katona elevenen emlékezett az ez előtt egy [valójában két] hóval történt Szeben alóli elveretésére, most is saját rokonainak patakzó vérén gázolt a városba be, irgalom nélkül konczott mintegy félóraig ekkor kezdett szünni nem mintha meg elégette volna a magyar, de mert nem volt már kit, csapatonként le rakták az oroszok a fegyvert vagy a ki birt elfutott. 5 óra volt reggel, s a mieink hozzá fogtak a tűz oltásához s bár főbe lövés alatt

136 *Bethlen Gergely gróf* (1810–1867) honvéd ezredes. 1848. augusztus 23-tól alszázados, a „Kossuth-huszárok” egyik szervezője. November 1-től őrnagy, osztályparancsnok a Kossuth-huszárokból alakuló 15. huszárezredben. 1849. február 2-ától alezredes ugyanitt, egyben dandárnok az erdélyi hadtestben. Április 7-től ezredes, a 15. huszárezred parancsnoka. Április 8-án a 3. osztályú, május 9-én a 2. osztályú katonai katonai érdemjellel tüntetik ki. Júniustól az erdélyi hadsereg lovasságának főparancsnoka. Világosnál teszi le a fegyvert. Emigrál. 1859-től ezredes, 1860-tól tábornok a szárd királyi hadseregben. 1862-ben nyugállományba helyezik. 1866-ban a poroszországi magyar légio tagja. 1867-ben hazatér.

137 *Heyte, August von, báró*. 1848–1849-ben a cs. kir. 5. dragonyosezred őrnagya. Az orosz intervenció alatt összekötőtiszt az orosz csapatok főhadiszállásán. Nyugállományú tábornokként hal meg 1880-ban.

138 Felállni, csatarendbe állni (ném.)

139 *Wilhelmek*: Vilmos-huszárok, a 10. honvéd huszárezred katonái.

140 Csak előre, sose hátra (ném.)

141 Ágyugolyót (ném.)

142 *Máriássy-ezred*: a Mihály orosz nagyherceg nevét viselő 37. (magyarországi) gyalogezred ezredtulajdonosa 1846-ig *Máriássy András* tábornagy volt. Emiatt a szabadságharc alatt többnyire még mindig *Máriássy-ezred* néven emlegetik az ezredet.

143 A 11. honvédzászlóaljat Kolozsváron alakították meg 1848 nyarán.

144 *Őrnagy* (ném.)

tiltva volt a rablás még is más nap azt mondta minden huszár, hogy nincs a huszárok közt egy is, kinek 200 tallér ezüst pénze ne volna. Egy székelynél magam láttam egy kupa aranyat. Szeben egy roppant város szépsége és erőssége Erdélyben első, nem győztük bámulni hogy olly roppantul meg erősített hely s ugy el baricadozva bevehető lenne 7 órai erős ostrom után is. Szeben hadi költség fejében 3 milliót fizet Bemnek. Roppant sok ágyut munitiót, 10,000,000 ágyu s 20 millió puska töltést kisen, s a puska por malomba roppant sok port találtunk. Azt hittük hogy Szebenben meg pihenünk, azonba más nap elindultunk üldözni a muszkákat, s miután Vörös torony 2 orai ágyuzás után mienk lett az öreg Bem így szolt az Örnagyunkhoz „az urak férfiak nemde, azért ide rendelem ezen legfontosabb hely védelmére, az ágyuk kerekeit azért viszem el hogy utó csepp vérig innen ne mozdulhassanak”. Mi ezen meg tiszteltetést csak méltányolni tudjuk, de ki nem mondhatom az egész tisztí karunk bosszankodását ide ebbe a Siberiba¹⁴⁵ záratni, hol a tél most kezdődik, ide záratva ebbe a nagy koporsóba, mert ha Brassó¹⁴⁶ felől, — melly ugyan most már a mienk, — áttörnek mi bizonyosan vagy elfogatunk, vagy egy lábíg leöletünk, alkalmasint teljesül, a mit egyszer irtam, hogy soha sem lát-nak meg többé Kedves Szüleim. Legjobban fáj hogy kedves hazámban nem vehetek részt a Szabadság harcaiban; mi szívesen küzdenék Dembinszky¹⁴⁷ táborában ha szinte bizonyosan tudnám is, hogy az első golyó enyém, de quis contra torrentem.¹⁴⁸ Ez sorsom mostani vázlata, bus vagyok mint egy száműzött, s első panasza hang kel egész katonai életemben. Arra kérem Kedves Szüleimet hogy minthogy Bemnek az a politikája hogy a magyar országi honvédeket az erdélyi reactio bujtogatásai ellen erősebbeknek tartja minden erdélyi zászlóaljakat s a székelyeket magyar honba visz s a magyarok maradnak Erdélybe és így mi huzamosabb ideig maradunk itt mihelyt e levelet veszik legyenek szívesek pár sort írni, olly rég elhagytam a családi tüzhelyet, s olly rég nem kaptam egy sort is onnan hazul, a czim ez — A Vörös toronyi vár szorosan állomásozó 55^k honvéd zászlóaljnál hadnagy Kiss Józsefnek. Várad Kolozsváron át Vörös toronyba.

Többet nem írhatok, pedig olly sokat írhatnék, de a transport indul. Isten áldja meg K. Szüleimet

fiok
József

20. levél¹⁴⁹

Szeben, 1849. április 25.

Kedves Szüleim!

Mint láthatják levelem Szebenből kél, ezredes Bethlen Gergely meg hitta a tisztikarunkat s bejöttünk, azonban a bál előtt megkapván önnagy úrtól leveleiket, s hozzá járulván fő fájasom a bálba csak betekinték, s most 1/2 11-re irom ezeket. —

Nem irom le mit érzek valahányszor szeretett anyám egészségi állapotának gyengülését olvasom, elég ezt érezni le írni ugy sem lehet. Sándor sorsa mindég a régi, mi isten átka fekszik azon a szegény fiun, hogy a boldogulni nem bir. Igaz ki nyugott csendes, vesztélytelen családós életre vágyik az a katonaságról mondjon le. Ez az élet neme önmegtágadást életmegvetést, a lehető legborzasztóbb megconkításra készséget, mondhatnám élet undort igényel. Kiben ezek meg vannak s kora s viszonyai engedik, s honáért fegyvert nem fog, nem becsületes ember. De én sokkal jobban ismerem Sándor gyöngye idegrendszerét, hogy sem a katonaságot neki javasoljam. Hogy bennem több emelkedett kedély bátorság van, azt hittem, sőt testem is az önmegtágadással erősebb, mint övé, még is midőn azok a napoleoni marsok egész éjjel tartottak, mikor, két egész nap az egész tábor nyers tengerinél egyebet

¹⁴⁵ Szibériába

¹⁴⁶ Brassó (Brassó vidéke szász szék, Brasov, Kronstadt R) a Tömös-patak bal partjához közel fekvő város, a Brassó-vidéke szász szék székhelye.

¹⁴⁷ Dembinski, Henryk gróf (1791—1864), a lengyel szabadságharcban (1830—1831) altábornagy, Emigráns. 1849. február 5-től honvéd altábornagy, a Tisza bal partján összevont magyar főerők, a későbbi feldunai hadsereg parancsnoka. Március 5-én a hadvezetésével elégedetlen tiszték Görgei vezetésével megfosztják a főparancsnokságtól. Április 19-től a felső-magyarországi hadsereg parancsnoka, június 15-ig, amikor felmentik. Július 1-jétől a honvédség vezérkari főnöke, július 30. és augusztus 9. között a Temesközben összpontosított magyar főerők parancsnoka. Emigrál, haláláig Franciaországban él.

¹⁴⁸ Mit tehetek az ár llen (lat.)

¹⁴⁹ BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 36. sz. levél.

nem evett, s midőn a 14 s fél fontos puska s a sujjos borjú¹⁵⁰ nyomták vállamat, s a komisz bakancs szorította lábomat, s egészségemet a scorbut kezdte alá ásni, születésemet kezdtem meg átkozni, kértem az istent, hogy az első csatában fejembe jöjjön az első gojő. Igaz hogy ez csak olly Jób féle kifakadás volt, s a mint az első csatában Piskinél dicső Bémünk mindjárt kitüntetett, s midőn e roppant véres csatában elhittem hogy nem öntötték meg számomra a gojót, azt mondtam s mondom, hogy bár juliusba lettem volna katona, s most kapitány volnék. No de a mi halad el nem marad, ad még csatát a hadak Istene!!

Ezeket azért irtam hogy Sándor nem katonának való, ha olly katona akar lenni, mint van Váradon sok járda rontó czudar, ki a városból ki nem ment s tisz, jó, de ha katona akar lenni, a szó valódi értelmében ez egészen más. Én a polgári viszonyainkat, s hivatalokat nem ismerem, mert össze nőtt lelkemmel a gondolat hogy a katonaságon kívül más élet nincs, s még is polgári páját ajánlok Sándornak.

A mult heteken épen Szebenbe voltam, egy fogadóba a hol minden tisz ebédelni szokott én is ebédelek, épen Betlen ezredesnek beszéltem a Contumaci csatát¹⁵¹, s a mint el végzem meg szólit egy tisz, hogy Veres toronyról vagyok é, én igenlém, s ő kérel nem ismerek e Kis József nevű hadnagyot, s én mondtam hogy Veres toronyon két Kis József hadnagy van. Egyik huszár és székely másik gyalog tisz s az én vagyok. Téged kereslek pajtás mond (mert a tisztek, ha nem pecsovicsok tegezni szokták egymást, ha soha nem láttak is az előtt) s tőlle hallottam híreket, ki hadbíróknak ment a beszterczei táborba, a nevit el feledtem. Miután ebédeltünk vele szállására mentünk, sokáig beszélgettünk.

Vöröstorony április 24.

Erdélynek ezen a szélén a dolgok így álnak. Miolta ki vertük a Veres toronyi veszteglő házakból az oroszokat, ellenségeink nagyon meg voltak szorulva, mit mutat az is hogy az orosz katonák naponként szöknek át hozzánk. Eddig át jött mint egy 14 azt mondván, hogy az egész csapat kész volna át jönni. Ezek beosztattak a lengyel legióba. E hónap 20^{án} az orosz vezér adjutánsa, egy orosz főhadnagy volt nálunk, mint parlament, a foglyok kicserélése ügyében, ki maga meg vallotta, hogy a milly félve jött hozzánk a császáriak által barbaroknak nevezett magyarokhoz, s ez okból még végrendeletét is meg tette, — olly nehezen tud el válni, többször ismételvén: „hát ezek azok a barbár magyarok, hisz itt 40 tisz közt egy barbár sincs”. Ez a tisz becsületére esküdte, hogy a mint Puchner ki vonult Bukarestben 4 napi házi arisztomban volt. Nem győzött eléggé csudálkozni, a különben életre való, de karcukai¹⁵² engedelmességhez szokott tisz a bizalmas viszonyon mellyel alezredesünkhöz, a derék Ihászhoz¹⁵³ álunk, s alig lehetett rá bírni hogy alezredesünk jelenlétében fővegjét az utcán is föl tegye. Midőn szinte ködös fővel mindjajunkat össze vissza csókolgatott azzal vált el „adja Isten hogy minket is meg verjenek a Kossuthok”. Másnap mi is egy francziául tudó tüzér hadnagyot küldtünk át, kit a legnagyobb kitüntetéssel fogadtak, az ezredessel ebédelt, hol egy tisz sem az oroszok közül. Tegnap 23^{án} a török vezér Ibrahim orvosa jött hozzánk kérvén basája nevében hogy őt és vezéröket Szebenbe élelmi szerek vásárlására bocsássuk be. Nem csak meg engedte a parancsnok, de bábra is meg hitta Szebenbe, mit csupán azért nem fogadott el, hogy négy elfogott vadászuunknak, a nálunk levő orosz foglyokkali kicserélését mint ígérte még nem eszközölheté, azonban az általunk f. h. 28^{án} adandó bábra eligérkezett. E kútfőből tudjuk, hogy a török elfoglalja a határ szélét, s

150 Szörös borjúbőrből készült, vállra csatolható katonai hátitáska.

151 Bem 1849. március 16-án itt szorította ki a Vöröstoronyi-szoroson az egyesült osztrák-orosz csapatok zömét, a maradék kb. 2000 főt pedig március 28-án az 55. és 78. honvédszászlóalj, valamint az I. honvéd-vadászezred 3 százada. Ez utóbbi összecsapásról Kiss József tudósítást küldött a *Honvéd* című lapnak.

152 Karcuka vagy kancsuka (tör.): vastag szíjból font rövid nyelvű korbács. Oroszországban a kancsuka-büntetést ezzel hajtották végre úgy, hogy a büntendőt személyt állva két karó közé kötötték. A büntetésnek ezt a módját leginkább a politikai okok miatt elítéltek szemben alkalmazták. II. Miklós cár törölte el 1895-ben.

153 Ihász Dániel (1813–1881) honvéd alezredes. 1848. június 13-tól a 7. honvédszászlóaljnál. Szeptember 27-től százados a 13. zászlóaljnál. November 25-től őrnagy, az 55. honvédszászlóalj parancsnoka. 1849. április 24-től alezredes, a verestoronyi dandár parancsnoka Erdélyben. Április 8-án 3. osztályú katonai érdemeletet kap. Július 21-én a cári csapatok véres harcban a Havasalföldre szorítják, ahol a dandárával a törökök előtt leteszi a fegyvert. Haláláig Kossuth személyi titkára. 1859-től ezredes, az olaszországi magyar légió szervezője, 1861–1862-ben parancsnoka.

innen az oroszoknak ki kell menni, a mint meg is kezdték a menetelt Kinin¹⁵⁴ felé. Így álnak jelenleg dolgaink. Ha ebből valami közlésre méltót talál az Alföldi Hírlap t. szerkesztője, a sok elfoglaltatás miatti styl ki javítását kéri

Kiss József
segédtiszt

21. levél¹⁵⁵

Verestorony, 1849. április 27.

Kedves Szüleim!

Igen röviden írhatok csak, mert a transport indul. Jelenleg egy tiszt vezérlete alatt a 30^k honvéd megy tőlünk Váradra ruhákért. Kérem Edes Szüleimet hogy mielőtt e levelemet kapják, nekem egy parádés attilára való zsinórt egész aranyra készíttetni kegyeskedjenek, én a jövő hónap elején az árát elküldöm, a zsinór belejöhet 40 v. 50 p. fntba de itt semmi áron nem lehet aranyat kapni, úgy szinte kérem egy atilla alá való veres bársonyt bellésnek s a legsötétebb kávé szín posztót egy atillára. Ezeket a szabó meg mondja menyit kell. A debreczenbe számosan levő honvéd tiszteknek bizonyosan készíttek s tudják milyen. Az egész költség 60 p fntba mehet, mit majusba Torn¹⁵⁶ fő hadnagy viend Váradra. Ha pedig ezt elnem gondolható akadályok miatt nem lehetne teljesíteni, mi rám nézve a leg nagyobb csapás mert ruhám nincs, s nem az a baj hogy pénz nem volna de az, hogy nincs se posztó se arany zsinor itt pénzér se: akkor egy nadrágnak való világos kék tосkins¹⁵⁷, s végig rá meg kívántató arany veressel vegyes zsinort s egy port d'epet v. kard bojtot minden esetre küldeni legyen jó édes atyám. (...) Isten önökkel

fiok
József

22. levél¹⁵⁸

Verestorony, 1849. április 28.

Kedves Mari!

Kimondhatatlan örömmel olvastam soraidat, ha nem látlak is benneteket keresetek meg leveletekkel töletek távol levő, de rólatok minden perczen gondolkodó testvértöket. Katonai szvenvéseim leírásával nem fárasztalak csak egyet említek: március 28^{án} a Szebenből kivert 4000 muszkát meg támadtuk, én az Olt vize partján áltam a 3^k Companiával¹⁵⁹ csatárlánczba, vagy plenkebe, ha úgy jobban érted, s addig nyomulok elő míg egyszer azt veszem észre, hogy 5öd magammal vagyok, hátra akartam húzódni, de késő volt a muszka dragonosok a viznek szoritottak, láttam a kutyák, hogy el akarnak fogni, „fiuk kiáltám vagy a vízbe ugrálni vagy meghalni inkább mint Szibériába menni.” A dragonos káplár rám kiált „halt her officir” én felelet helyet pisztolyaim egyikét sütém rá de a melly süvegjét lötte át, a másikkal magamat akartam meg löni inkább mint elfogatni. Már fejemnek szegsztem midőn egyik legényem Bende nevű rám kiált meg áljon Hadnagy úr s mellybe lövi az első dragonost. Ekkor a bal oldalról sor tüzelés volt s 7 dragonos röktön halva rogyott le lováról, a mieink voltak Tüköri pajtás vezérlete alatt, kinek most másodszor köszönöm életemet. Illyen a háboru!

Isten tudja látlak e benneteket vagy soha de a felől legyetek meg győződve hogy gyáván nem, de az ügy szentségihez mellyért vivok méltólag halok meg. S, ha halljátok hogy szegény Józsitok elesett vigasztaljon benneteket az, hogy a Piski csatánál, mellynél véresebb Erdélybe nem volt, nem csak ott voltam, de ott lettem nem ajánlás, de én-érdemem által tiszt. Míg sok gyáva hon ül, s tiszt lessz othon mert egy rokona addig csuszik mászik, sőt még érdem jelt is kap, én az érdem jelt nem kívül a ruhámon, de belől szívembe hordom mely vérét adni minden percbe kész az imádott haza üdvíért. Egyébiránt én gojótól nem félek, kitüntetésre nem vágyok.

154 Kinin (Ciineni R) a Fogarasi-havasoktól D-re, az Olt két partján fekvő város, amely ekkor török fennhatóság alatt áll.

155 BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 37. sz. levél.

156 Torn főhadnagyról nincsenek adataink.

157 Posztófajta neve

158 BKML Katona-család ir., Kiss József levele húgának, 9. sz. levél.

159 Századdal (lat.)

A gondviselésnek azért minden nap hálát adok, hogy február 9^{én} ott voltam Piskinél. Jegyezd fel ezen napot magadnak. Ha meghalok ezt iratom a sirkövemre: Ott volt Piskinél febr. 9^{én} 849. Hidd el katonát jobban meg dicsérni nem lehet. Irjál minél többször, lásd én úgy elvadúltam, hogy csak csatákról tudok írni. (...) Mindajotokat csokol

testvéred
Józsi
hadnagy adjutáns¹⁶⁰

23. levél¹⁶¹

Verestorony, 1849. május 29.

Kedves Szüleim!

Az atillának való posztót sinort bélést leg nagyobb köszönettel meg kaptam, de már ekkor Campan-uniformisom¹⁶², mint utóbbi levelemben írást elkészíttettem Al-ezredesem unszolásaira, de ez nem baj mert nyereséggel adhatom itt el, most is száz kérője van, nagyobb baj az, hogy a pénz, mit kölcsön felvétetni kértem meg nem érkezett, ezt kérem minél előbb elküldeni (...) Igen sok kiadásom volt lovat kellett vennem, mert az alladalom egyre ad pénzt, 120 p. fnt de azon itt lovat nem lehet venni miután a lónak 300—400 p fnt az ára, háborus időben pedig egy segéd tisztnek két lovának kell lenni mert ha az egyiket ellövik mit csinál a szegény segéd gyalok szaladgáljon parancsnoka után, az ellövés pedig könnyen meg esik mert a gyalogságnál az Órnagy s adjutáns nem egyéb czélnál mind az ágyu mind a fegyver gojónak. Kérem tehát a pénzt minél előbb Váradra küldeni (...)

Az orosz intervenció már úgy hiszem nem ujság, de hogy ezt mi leg hamarább tapasztaljuk nagyon hiszem. Hiteles tudósításunk van ugyan is hogy azon néhány ezer orosz ki oláh országba van az éjjel meg akar támadni bennünket, forpostjaink jelentése oda mutat, s mi harcz-készen, e ránc bizott kapuját hazánkunk utó csepp vérig védeni állunk készen. Hadd jöjjön isten nevében a minek jöni kell, anyi bizonyos hogy drágán adjuk el éltünk. A pénz elküldését még egyszer bizalommal kérve, a meg támadtatás esetére szükséges készületekkel elfoglaltatásom miatt többet nem írhatva meglehetően egészségbe vagyok.

Kedves Szüleimet csokolva

Kiss J.
segédtiszt

24. levél¹⁶³

Verestorony, 1849. június 22.

Kedves Szüleim!

Sietve írok talán egy nap mulva nem írhatok, a muszkák a császáriakkal egyesülve betörték, Brassót elfoglalták, s ha Szebenig előnyomulnak, mi egész Erdélytől el vágva egy szoros utra szorulunk, hol halál vagy fogság közt kell választanunk. De jöjjenek, készen vagyunk élet-halálra, minek viselnénk a fegyvert ha nem a gaz latrok ellen, meg lehet hogy mi áldozatok leszünk, de győz az ügy, mellynek veszni nem lehet. Csak az fáj hogy haza menetelem el marad, s talán Isten akarhatja, hogy soha Kedves Szüleimet többé ne lássam, a pája mellyen állok ki zár minden magán érdeket, Isten áldása Kedves Szüleimre, s testvérimre

fiok
József

25. levél¹⁶⁴

Frekki vonal¹⁶⁵, 1849. június 25.

Kedves Szüleim!

Keveset írhatok, azt is az Isten szabad ege alatt a csata téren. — A harczok menydörgése az ágyuk orditnak. Mi a Frekki vonalon vagyunk 1500an 4 ágyuval ren-

¹⁶⁰ Segédtiszt (lat.)

¹⁶¹ BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 38. sz. levél.

¹⁶² Tábori egyenruhám (lat.)

¹⁶³ BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 39. sz. levél.

¹⁶⁴ Uo. 40. sz. levél.

¹⁶⁵ Frekki-vonal: valószínűleg az Olton át húzódó, Felek és Fenyőfalva közötti védelmi vonal.

delve a 20 ezernyi császáriakból s oroszokból álló erőt addig fentartani míg Bem posítiót vesz magának. Mondhatom melegünk van, ez előtt félolával csapott le az ágyu gojő 4 katonánkat. Isten velük

József

Ezen a részen 20 ezer, Beszterczénél¹⁶⁶ 30 ezeren törtek be, a Beszterczeiek Dézig¹⁶⁷ retiráltak, mi reánk mi vár Isten tudja.

26. levél¹⁶⁸

Verestorony, 1849. július 3.

Szeretett Szüleim! s Testvérim!

Harminckét ember veszteséggel vissza vertek bennüket a muszkák, ismét Verestoronyon vagyunk. Bem azt mondta, hogy négy hétig oltalmazzuk magunkat a Verestoronyi várba, és így most már csak ugyan be tölt mitől mindég tartottam, hogy vagy Leonádasi halál vagy fogság jut osztály részül. Mi kik a várat melly alig annak nevezhető ismerjük tudjuk, hogy négy nap se lehet oltalmazni, de Bemnek calculusába 300 ember nem is szám, s miránk a szabadság martyr halála vár. Katonának minden sorsra készen kell állnia. Tisztársaim végrendeleteket csinálnak otthon maradt nejeik s gyermekeik számára, én is meg teszem a magamét.

Testvérimet a leg forrobb szeretettel üdvözlöm, s minden jó kíváнатim s áldásim összegét hagyom nekik örökségül. Ha ugy szeretendik egymást mint én távolban minden órán rájuk gondoló testvérjök, s ha egy szerető testvér áldása Isten előtt kedves, ugy ők Boldogok lesznek.

Szeretett Szüleim iránti hála érzetem csak szívem végső dobbanásával alszik ki, adja Isten, hogy azon boldog napok sora, mit a jövőbe magamnak reméltem, s mit ifju éltemből a harc-zivatarja levon toldódjék Kedves Szüleim becses éltéhez. Sor-sunk mire döntét lessz egy tudosító ha más nem a „Honvéd” czimű lap ki meg írja, ha nem lessz is ki egy jelt tüzzön kiszenvet poraink földibe. Üdvözljék Kedves Szüleim nevemben minden rokonimat Nagy Atyámat, s minden ismerősimet áldást boldog életet kívánok mindjájoknak.

Most egy kérésemet ujítom még meg, a többször kért 200 pfntot legyen szives K. Atyám elküldeni. Ha életbe maradnék valami csoda által kifizetendem. Ha elestem tekintse édes atyám utolsó adományának s engedjen azon boldog hitbe meghalni, hogy mint becsületes ember halok meg, s Ihsz alezredesnek, kinek egyedül köszönhetek katonai éltemben mindent becsület szavamat beválthassam. (...)

Távolról dörgenek az ágyuk rémes morajjal ott vivnak Gál ezredes¹⁶⁹ seregei, vagy fájdalom már nem vivnak, hanem csatázva retirálnak a tul nyomó erő elől míg Bém Beszterczénél Tekén¹⁷⁰ viv. Ki a földabroszt elő veszi egy tekintetre be látja helyzetünket Szeben eleste után. A Szabadság istenének paizsa ovjon mindjajunkat.

Kiss József
hadnagy segédtsiz

¹⁶⁶ Beszterce (Beszterce vidéke szász szék, Bistrita, Bistritz R) a Beszterce folyó jobb partján fekvő város a Nagy-Szamostól D-re. A Beszterce-vidéke szász szék székhelye.

¹⁶⁷ Dés (Désvár, Belső-Szolnok m., Dej, Desch R) a Szamos jobb partján, a Kis- és a Nagy-Szamos torkolatánál fekvő város. Belső-Szolnok megye székhelye.

¹⁶⁸ BKML Katona-család ir., Kiss József levele édesapjának, 41. sz. levél.

¹⁶⁹ Gál Sándor (1817–1860). 1848 májusától segédtsizt az Országos Nemzetőri Haditanácsnál. Július 15-től honvéd százados, a pesti nemzetőrség segédtsiztje. Szolgálati szabályzatot készit a nemzetőrség, majd a honvédség számára. Októbertől a székelyföldi, novembertől a három-széki sereg vezérkari főnöke. 1849. február 3-tól ezredes, a 14. hatáőrezred és a Székelyföld katonai főparancsnoka, március végéig tízezer embert állit fegyverbe. Április 8-án 3. osztályú katonai erdemjellel tüntetik ki. A nyári hadjáratban a székelyföldi hadosztály parancsnoka, július 29-től tábornok. A zsigó fegyverletételig szolgál. Emigrál, 1852-től Kossuth megbízásából fegyveres felkelést készit elő Magyarországon és Erdélyben. 1860-tól az olaszországi magyar légio tagja. Elborult elmével hal meg.

¹⁷⁰ Teke (Kolozs m., Tyaka, Teaca, Tekendorf R) a Kerlés-patak bal partján fekvő kisközség, Szászrégentől ENY-ra.